

BUDAPEST

A VÁROSLAKÓK FOLYÓIRATA

2016/10

Sebestyén László felvétele

TARTALOM

◀ Ötvenhat és a történelem balkonperspektívából	2
<i>Dámosy Géza</i>	
Forradalmi halpaprikás	5
<i>Mautner Zoltán</i>	
FÉNYÍRDA	
◀ Fotó: Lutz	7
TERESEDÉS	
Testreszabás	8
<i>Csontó Sándor</i>	
ÉPÍTÉSZETI NÍVÓDÍJ 2016	10
<i>Somogyi Krisztina</i>	
Simplicissimus Budapestje	14
FÉNYÍRDA	
Titkos udvarok	16
<i>Sebestyén László fotósorozata</i>	
ESTE	
◀ Városi torzó	18
<i>Horváth Júlia Borbála</i>	
A NAGY HÁBORÚ	
Csatornaásás és borbélyműhely	20
<i>Daniss Győző</i>	
Bagolyröpte Pest felett	22
<i>Buza Péter</i>	
◀ Zuglói mozaik	25
<i>Ritoók Pál</i>	
Térey János: A forradalmat bukni látni	28
Csak az a szép, zöld gyepek... Közpark, köztudat, közérzet	28
<i>Csontó Sándor</i>	
Benne vagyunk a korban!	30
MKVM 50	30
<i>„... a másik Gárdonyi...”</i>	30
◀ Midori Seiler visszatér!	30
A játék jobb a szövegénél	31
<i>Zappe László</i>	
ÉTKEZÉSI ÍRÓ	
◀ A lángos, mint olyan	32
<i>Jolsvai András</i>	

BUDAPEST majdnem száz éve a fürdők, több mint tíz éve a romkocsmák városa – és egyre inkább a kipingált tűzfalaké. Húsz éve egy telefontársaság reklámcéliből festette ki a székházával szemben található tűzfalat – már ez is nagyon tetszett mindenkinek. Igazán azonban Erzsébetvárosban, az elmúlt években terjedt el a falfestés, mert a Színes Város civil mozgalom ötleteit felkarolta az önkormányzat. Két éve már ilyen nevű fesztivál is van Budapesten, ennek keretében már külföldi tűzfalfestő stábokat is meg lehet hívni. A Nagydíófa utcában egy francia és egy spanyol művész első közös munkája került a falra, az Arany János utcában pedig egy olyan kép, amely egy telefonos alkalmazáson keresztül meg is mozdul... (lásd képünket.)

Vannak végleges és vannak ideiglenes tűzfalak, az előbbieket (mondjuk a Király utcában, a Gozsdu udvar bejárata mellett) keskeny faldarabok, amelyek az új utcavonalnak köszönhetik létüket, de a legtöbb tűzfal ideiglenes. A festmények tehát a múlandóság, a város forgandó életének emlékművei. A legtöbbjüknek nem is lesz ideje arra, hogy tönkre menjen. eggyel több ok arra, hogy szeressük őket.

A tűzfalfestés költséges kaland, minden egyes képhez kell közpénz, szponzor, néha ajándék festék. Újabban beszállt a költségekbe a 2024-es olimpiát szervező cég is. Baj ez? Szerintünk nem, mert ez a fajta összefogás, ami életre segíti a végtelenül friss és kreatív tűzfalprogramot, hozzájárulhat annak a végre felfelé irányuló spirálnak a kialakulásához, amely Budapestet új pályára állíthatja. Hiszen a köztér nem csak a turistáknak szól (akik eddig is imádták a városunkat) – a köztér a budapestieké.

Bárcsak több példa lenne az ilyen kreatív, civil energiákat kiteljesítő, jókedvű és friss programokra. Akkor egészen más város lenne BUDAPEST

A BUDAPEST folyóirat szerkesztői és a mögötte álló műhely, a Nagy Budapest Törzsasztal megdöbbenéssel értesül a Népszabadság de facto megszüntetéséről.

Nem csak személyesen is nagyra becsült kollégáinkkal vagyunk szolidárisak, mélyen elítélve a kiadó méltatlan eljárását, de azt a meggyőződésünket is kifejezzük, hogy nem hiányozhat a sajtópalettáról ez a színvonalas orgánium, amely kritikusan követi Budapest mindennapi életét és változásait.

BUDAPEST

a városlakók folyóirata

Pro Cultura Urbis díj 2007

XXXIX. évfolyam, 10. szám
megjelenik minden hónap 15-én

Főszerkesztő:
Buza Péter

Olvasószerkesztő:
Saly Noémi

Facebook oldalunk szerkesztője:
Vadász Ágnes

A szerkesztőség levelezési címe:
1054 Budapest, Honvéd utca 3.
E-mail: budapestfolyoirat@summa-artium.hu
Honlap: www.budapestfolyoirat.hu

Kiadja
Summa Artium Nonprofit Kft.
Felelős kiadó: Török András
1054 Budapest, Honvéd utca 3.
Telefon: 318-3938, fax: 318-3938

Lapigazgató
Szűcs Andrea

A BUDAPEST partnere
a Városháza Kiadó
Kiadóvezető: Csomós Miklós
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.
Telefon: 411-5000

Terjesztés:
HÍRVILÁG Press Kft.
Telefon és fax: 411-0491
hirvilag.press@hirvilagpress.com

A folyóirat megjelenését az NKA támogatja

Tördelés:
Görög Gábor

Nyomdai munka:
Pharma Press® Kft.
1037 Budapest, Vörösvári út 119-121.
telefon: 577-6300, fax: 323-0103

ISSN: 1785-590x
Nyilvántartási szám: 2.2.4/237/2004

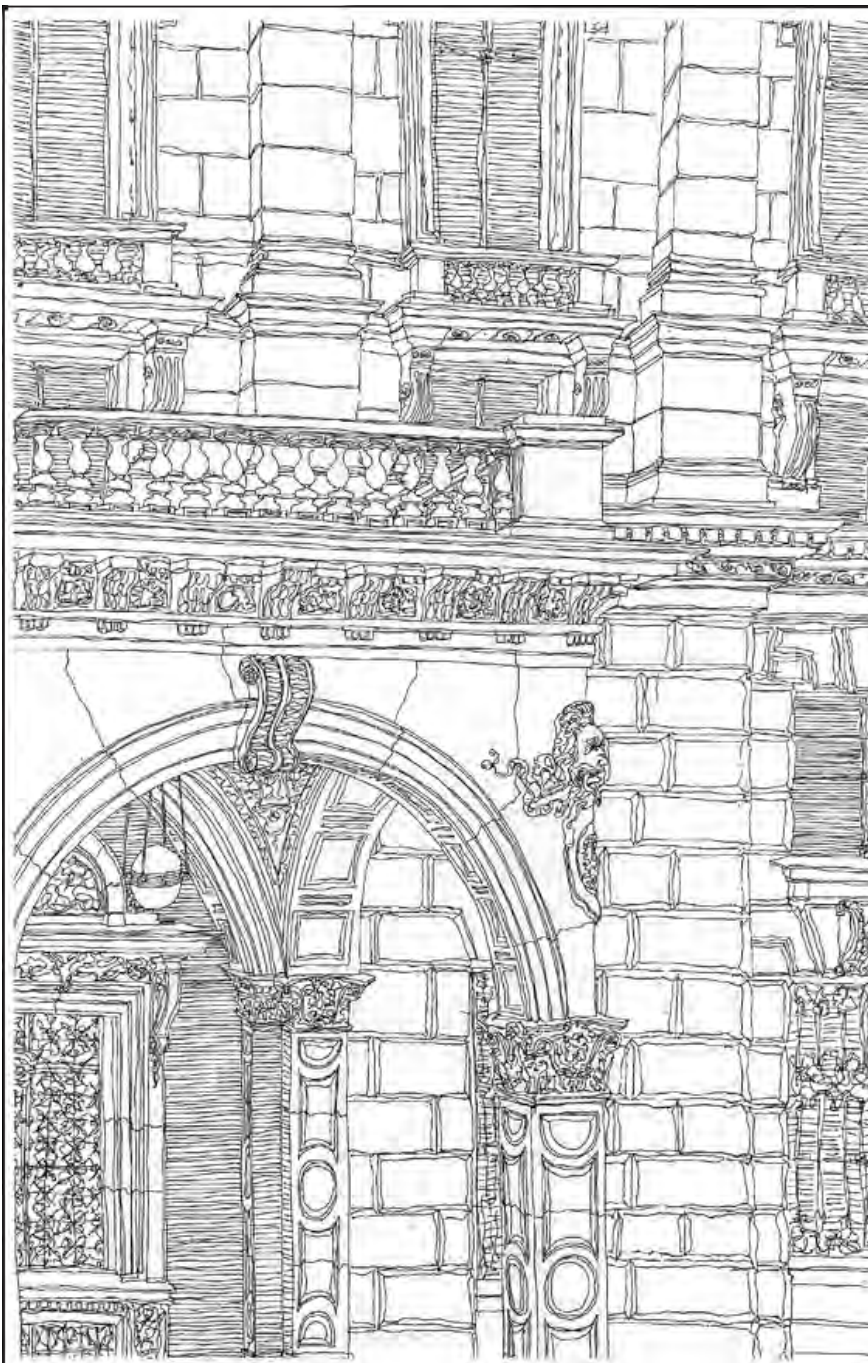
A borítón:
Városi torzó
(18. oldal)

A hátsó borítón:
Fotó: Lutz
(7. oldal)

Ötvenhat és a történelem balkonperspektívából

Dámosy Géza

Szerzőnk egykori otthona utcácskájának krónikáját ajánlotta fel lapunknak. A kiváló grafikus pesti képeit már bemutattuk hasábjainkon (BUDAPEST 2014/2), de Dámosy Géza ehhez az írásához is mellékelte néhány rajzot az utcáról, a házról, ahol felnőtt, s az Operáról. Meg a Dalszínház utcai ház erkélyéről. „Egy történelmi dráma jeleneteit fiatal életem folyamán ebből a páholyból nézhettem” – meséli. „1956 tavaszán földrengés volt a fővárosban”, ősszel pedig „a Révay utcából az éj csöndjét felverve megjelent egy szovjet tank.”

Hát kérem, a hatodik kerületi Dalszínház utcáról lesz itt szó. Az utca neve védett, 1884 óta nevezik így, előtte, az Operaház felépültéig, a Hermina-tér délnyugati oldalát alkotta: a város bolhapiaca volt. A mai utca a sugárút másik oldalára is átterjed, teljes hosszán összesen hét épület található, ebből kettő első osztályú műemlék, s az egész terület az UNESCO világlistáján szereplőként védettnek nyilvánított.

Nem célozom *Ybl Miklós* remekművével itt külön foglalkozni, mert nekem nem a főhomlokzat ékszerdoboz maradt meg örök emléknek, hanem a mi utcánk frontja lenyűgöző, ötemeletes! méretével, amely mellett a királybejáró árkádjai is eltörpülnek. És első emeleti lakásunk balkonjáról én közvetlenül ide láthattam. Ez a nyolcas számú bérház tudtommal 1892-ben épült, s hogy itt sosem fogja márványtábla születésemet méltatni, annak az az oka, hogy a tulajdonképpeni aktus egy klinikán zajlott le. Viszont szemeim már itt nyíltak ki, és ez az erkély lett gyermekkorom legfontosabb megfigyelőállomása. Két bábos oszlopocska közt kilesve, sok tapasztalatra tettem szert, így megfigyelhettem a kocsisok viselkedését, akik vagy jeget vagy tüzelőt hoztak, és pont alattam rakodtak. Zengzetes káromkodásuk is bevonult szókincesembe. Passzívan, mert úri gyerek voltam. Emlékszem, kisiskolásként egyszer a földalattival jöttem hazafelé, a zsúfolt kocsiban egy bácsi a popsimat simogatta, s miután kiszálltam az Operánál, egész hazáig kísért. Anyám otthon azt tanácsolta, jobb, ha most nem nézek ki az ablakon. Kimásztam tehát a balkonra, és az oszlopok között lestem a bácsit, aki még egy ideig az árkádok alól lesett vissza, aztán elment.

Esténként az operaelőadásokra illusztris vendégek érkeztek. Az olasz királyra alig emlékszem, még kicsi voltam, de

*Horthyék*at többször is láttam. A kormányzó egy alkalommal kijövetelükkor egyik fiát pofon ütötte, miután kesztyűjét lehúzta. *Auguszt*a hercegnő majd naponta jött, egy rettenetes ronda autóval érkezett.

1944 március végén ide látszott a megszálló német hadsereg Andrassy-úti hadvonulata. Közelebb akkor nem volt szabad mennem, de mind az utcán álltunk. Aztán egyik nap *Gabi* haverom, a házmaster kisfia egy sárga csillaggal a mellén próbált mellettem elszaladni. – „*Te meg mit viselsz?*” – röhögtem. „*Seggfej*” – mordult rám. „*Hülye zsidó!*” – kiabáltam vissza, és azon nyomban a lépcsőn felrohanva meggyóntam anyámnak az esetet. Ő elszomorodva visszazavart, kérjek azonnal bocsánatot Gabi édesanyjától.

A szomszéd ház zsidóház lett, és a gettó sem volt messze, anyám a nyakamba akasztotta keresztlevelém másolatát, azt bemutatandó, amennyiben egy egyenruhás bácsi megállít. Göndör hajú srác voltam. Érdekes, akkoriban a gyerekek többet futkoshattak szabadon, mint manapság, pedig hát a világ akkor sem volt veszélytelenebb. Budapest első bombázása előtt az éjszakai ég tele volt hatalmas fényszórók csóváival.

Az ostromot nem itt éltük át, apám a 10. Helyőrségi Kórház parancsnokaként a családdal együtt nyugatra vonult. Mire 45 októberében hazatértünk, lakásunkban már négy család lakott. A társbérlet évekig tartott, de mindennemű veszekedés nélkül. Közvetlenül a háború után éhezett a fél ország, s egyszer magas rangú szovjet vendégeknek terítettek szemben velünk az árkádok alkotta teraszon. Mind a tizennyolcan innen lestük a lakomát. Annak befejeztével az ottmaradt magyar miniszterek nekiestek a maradéknak, mindent felfaltak, még a poharakat is üresre itták. Mellettem *Ilus* néni elhánnya magát, állapotos volt. Aztán szigorodott a helyzet. Amikor *Tito* látogatott ide, csak a bátyám volt otthon. A rendőrség lerohanta a lakást, minden ablaknál állt egy belőlük, bátyámat oda se engedték. Én apámékkal valahonnan érkezvén a Hajós utca sarkán kellett óráig várakozni, amíg a vendég el nem távozott.

Telt s múlt az idő, mint a mesében, a diktatúra konszolidálódott, de élni kellett, s jöttek a hétköznapiak, én meg nőtettem. Jó időben, nyaranta a nyitott ablakok sok lelki táplálékot szolgáltattak. A földszinti volt Kékduna vendéglőt most Füzék étteremnek hívták, esténként innen

szólt a zene, programjukat már kívülről tudtam. A Dalszínházunkból komolyzene hallatszott a próbatermekből nappal is, az ablakokban meg a balettes lányok napoztak. Ha férfi vendégünk jött, és véletlenül felnézett, elhatározta, hogy a jövőben többször fogja tiszteletét tenni nálunk. Harmadik emeleti szomszédunknak rendszeresen bejáró vendégei voltak, onnan ugyanis a lányokra felülről lehetett rálátni.

Pesten már akkor is voltak hajléktalanok, ha nem is annyian, mint manapság. A legelőkelőbb köztük a *Lujza* volt, ő szemközt velünk az árkádok alatt lakott. Egy ügyvéd özvegye volt állítólag, férjét éveken át itt gyászolta. Éjszaka ivott, a délelőttöt átaludta, rendszeresen akkor kelt, amikor én az iskolából jöttem. Olyankor végezte reggeli toaletjét, szoknyáját megemelve, szétterpesztett lábbal csurgatott, akkora hanggal, mint ha egy söröslő huggyozna. Utána újságpapírból cigarettát sodort, közben köhögve rátruházott, de azt csak akkor vette észre, amikor cigije nem gyulladt meg, akkor aztán elkezdte mély matrózhangján a szitkozódást, olyan tartalommal, ami nekem új volt, mert a nemek ivarszerveit teljesen összezavarta. A füttyös bácsi is erre járt, neki meg az volt a specialitása, hogy egy fütty, és máris jött a seggre pacsi, persze csak a nőkére. Egyszer egy NDK-s turista, párjának becsületét megvédendő, meg akarta verni, de rászóltak, hagyja szegényt, csak egy ártalmatlan pesti originál.

De a sötétre is maradt elég látnivaló. Én közben felserdültem, egyetemista lettem, és áttettem lakosztályomat apám rendelőjébe. Egy urológus vizsgálószék és egy kvarclámpa között a diványon ütöttem fel sátorfámat, jobban mondva rajzablám, itt éjszaka senki sem zavart. Apám vadászkukkerével felfegyverkezve az ablakból továbbra is élvezhettem az Operaház csodálatos részleteit. A már említett hatalmas bábos korlátos terasz alatt volt a kocsifeljáró, háromíves loggiát képezve, kétoldalt díszes kandélaberekkel, s a három kis kupola művészi sgraffittókkal ékesítve. Egy bronzalattíves kapun keresztül érkezett a nagyságos vendég a díszterembe vezető lépcsőházba. Oroszlánok őrizték a feljárót, meg mindent, ami egy építészhangadó szemét-száját ingerli. Meg többet is.

A lámpák éjszaka nem égtek, a Városliget innen messze van, a fiataloknak abban az időben nem jutott egy kégli, meg

hát kérem, ez volt a Ratkó-korszak. Egyszóval éjjelente az ablaknál tartózkodva fontos ismeretekre tettem szert. Például arra nézve, hogy az állva kivitelezett közösülésnél mi a józan megoldás. Akkoriban az utca még nem volt olyan forgalmas, mint ma, sőt egyszer hónapokra le is volt zárva, valamikor 52-ben. Előadás alatt rövidzárlat miatt kigyulladt a tető, a dolog már az utolsó felvonás végén történt, senki sem vette észre. Elöl kiengették a nagyérdeműt, hátul meg már másztak felfelé a tűzoltók. Az ablakokat a hőség miatt ki kellett nyitni. Az újjáépítéshez az utca közepén rakták össze a tetőszerkezet elemeit.

1956 tavaszán földrengés volt a fővárosban, az Opera falai rettenetesen sőhajtoztak. Aztán pár hónap múlva megint megremegett a föld és a Révay utcából az éjcsöndjét felverve megjelent egy szovjet tank. Aki ezt a nyikorgó hangot egyszer hallotta, sosem felejtheti el. Az Operának ez sem tetszett, addig csapta vissza az echót, amíg a hősi tank el nem szegyelette magát, és kihajtott a Sztálin útra.

Azután én is elmentem, tíz év távollét után, itt már csak vendégként szerepelek. Közben bátyám és anyám elköltözött, apám és sokkal később nővérem is meghalt, de *Bálint* személyével maradt a lakás a család tulajdonában, sőt védelmében. Így aztán a „Dr. Dámós” névtábla a lakás bejáratánál nemcsak nosztalgia. Kapcsolatom balkonunkkal már csak azért sem szakadt meg, mert két házzal arrébb, a Révay utcában van egy kis lakásom, évente többször is itt tartózkodom.

Mostanra utcám hangulata erősen megváltozott. A Révay és az Andrassy út között álló hármashomlokzatú neoreneszánsz bérpalota földszintjén rendezkedett be a Callas Kávéház luxusetablissementje. Építésekor lefaragták az utca felét, de ez még nem elég, nyaranta a pincérek asztalkáikkal a járdát is előszeretettel elfoglalják. A háború előtt itt volt a Szecesszió, majd Windsor Kávéház. Előtte taxistand. „*Nekem nem kell autó – mondta apám –, a sofőröm a sarkon vár rám.*” Az is megszűnt, a kávéház helyén meg sokáig az OTP irodája volt. Szemben, már tulajdonképpen nem is utcánkhoz tartozik, áll, vagyis hasal *Strobl Alajos* remek szfinxe, minden gyerekek kedvence, párja az Opera másik oldalán található.

A Dalszínház utca ezzel hivatalosan még nem ért véget, de ahhoz, hogy a

másik oldalra érhessünk, át kell kelni pompás és széles Sugárutunkon, s ez nem mindig veszélytelen próbálkozás. Egyszer tanúi voltunk annak, hogy egy idős néni megdöbbenve át akart sétálni a másik oldalra, merthogy ezt ő mindig úgy csinálta. Mindez 56 október végén történt, és mi figyelmeztettük őt, hogy az Oktogonnál (akkor Nov. 7. tér) oroszok vannak. A néni nem érdekelte a politika, hát elindult. Ágyúval rá is lőttek, de nem őt találták el, hanem *Ady Endre* „Röpülj hajóm” című emléktábláját törték össze, amely addig a Három Holló kávéház Andrassy úti homlokzatát díszítette. Hát Ady ezt nem így gondolta. A néni, kedvet kapva a politikához, életének legjobb idejét futotta, és sértetlenül megúsza.

Átérve a túloldalra az utca jobb oldalán még két szép bérház látható, az első földszintjén Gucci várja vásárlóit, a bal oldalon meg *Lechner Ödön* Drechsler palotájának, a volt Balettintézetnek rohadózó, aládúcolt oldalhomlokzata áll, kapujából serény munkások időnként hordják ki a sített.

Errefelé a kutyaszar sem ritkaság. Utcánk a Paulay Ede utcába torkollik, itt áll szemben az Új Színház, a volt Parisienne mulató, *Lajta Béla* premodern építészeti remeke 1909-ből. A hatvanas években egy szörnyű függönyfállal tették tönkre homlokzatát. A nyolcvanas évek vége felé itt hajtották végre először a később divatba jött kozmetikázást: visszaépítették a homlokzatot. Mellette egy kétemeletes klasszicista ház romja vár remélhetőleg az újjáépítésre. Vagy a bontásra. Ezt viszont városvédőink vérnymása már nehezen viselné el.

De térjünk vissza a „mi” oldalunkra, mert ma itt dübörög az élet. Ám minden drága is lett. Földszintünkön utoljára a Belcanto működött, arról volt híres, hogy a pincérek áriákat énekelve szolgáltak ki. Vagy a magas bérleti díj vagy a konkurencia miatt, de bezártak. Az Operacub is kiköltözött, a sarki bejáratot bebádogozták, pedig ez volt három hajléktalan domicilja. Található itt még két-három luxusüzlet, köztük egy ominózus institutio, szemben egy pad is hívogat pihengetni. A Lázár utca idekukkantó Opera-bazárjának földszintjén fiatal angol vállalkozók bicikliutakat szerveznek külföldi turistáinknak.

Utcánk e tája nagyszerű zárt teret alkot, akusztikája, mint már mondtam, tökéletes, nyaranta a nyitott ablakok-

ból minden horkantás kihallatszik. Az utóbbi években divat lett itt a filmforgatás. Napirenden vannak a lezárások, ilyenkor a kapun se ki, se be. Amikor az Evita volt soron, *Madonna* éppen házunk alatt rendezkedett be, kétméteres függönnyel zárta el magát, mert utálja az autogramhajtászó plebszet.

Itt befejezném, pedig még a ház belsejéről is írhatnék.

De mégse! Az Opera harmadik emeleti lépcsőházából nagyszerűen rálátni szülőházamra. Ez egy érdekes perspektíva írásom balkonperspektívájára. Dalszínházunk székei már ugyancsak nyikorognak. Most, hogy megnyílt az Erkel színház, belátható időn belül, utcánkat hosszabb időre lezárhatják, ami nem is lenne baj, annyi más helyen is lehet forgatni. ●

Forradalmi halpaprikás

Mautner Zoltán

A Fővárosi Állat- és Növénykert életében mindig is nyomot hagytak a Budapesten zajló, olykor történelmi jelentőségű események. Nem volt ez másként az 1956-os magyar forradalom idején sem. Igaz, a korabeli hírek a forradalmi események kapcsán csak röviden foglalkoztak a városligeti zoológiai és botanikus kerttel, de az irattárak megőrizték a nyomát annak, hogy itt is kizökkent az idő a medréből.

A képek forrása a Fővárosi Állat- és Növénykert archívuma

Az évfordulás tablóról ötvennyolcban hárman már hiányoztak

56-ban több fontos esemény is történt az állatkert életében. Nyolc év elteltével újra megfelelő szakmai képzettséggel, elméleti és gyakorlati tudással rendelkező igazgató került az intézmény élére, *dr. Anghi Csaba* személyében. A márciusban kinevezett új vezető nagy hangsúlyt fektetett a tudományos munka előmozdítására, amelyben maga is élen járt. Ő hozta létre az Állatkerti Tudományos Tanácsot, amely rövidesen kidolgozta az intézmény kutatási programját. Öröndetes, hogy az év során számos ritka példánnyal gyarapodott az állomány, s a kert augusztus 9-én ünnepelte fennállásának 90 éves évfordulóját.

Anghi Csaba a forradalmi események idején nem tartózkodott Budapesten, mindenről utólag értesült. Nem keletkeztek épületkárok, azonban néhány állat – az állatkert dolgozóinak hősiességük helytállása ellenére is – elpusztult. Visszaérkezése után az igazgató igyekezett megnyugtatón az aggó közönséget, hogy az egyelőre zárva tartó intézmény legalábbis december közepéig elegendő takarmánnyal, fűtőanyaggal, valamint munkaerővel rendelkezik.

Mivel az állatkert alkalmazottai közül sokan a gazdasági udvarban lévő munkaslakásokban laktak, az akadálymentes működéshez szükséges létszámot folyamatosan biztosítani lehetett, a közlekedési gondok miatt bejáráni képtelen dolgozók helyét pedig ideiglenesen alkalmazott kiegészítővel pótolni tudták.

Feltehetően a harci események okozta ijedség következtében két strucc kárt okozott magában és elpusztult. Az intézmény egyik idős tevéje természetes módon múlt ki. Két víziló sem élte túl ezeket a hónapokat. Bobbi és Csöpi – az utóbbi ráadásul vemhes is volt – valószínűleg romlott tápláléktól kapott gyomorgyulladást. A fűtőanyaggal való takarékoskodás miatt egyébként az intézmény még december első felében is zárva tartott.

Anghi tudomására jutott több olyan eset is, ami a nemtetszését váltotta ki. December ötödikén – a rá jellemző szarkasztikus stílusban – tudatta az intézmény dolgozóival, hogy mit tartott szégyenletesnek a távollétében

Anghi Csaba

A takarmánykonyháról a nehéz időkben magukat is ellátták a kert dolgozói (a felvételek később, 1963-ban készültek)

Azért maradt bőven az értékes prémű juhokból is

történetek közül. Igaz, az első mondatokban dicséretben részesítette azokat a dolgozókat, akik a „közelmúlt nehéz időkben” feladatukat példaértékűen ellátták, és előrevetítette a megérdemelt jutalom kiosztását. Továbbá buzdította alkalmazottait a tudományos kutatómunka folytatására, miközben felhívta a figyelmet, hogy a takarmánnyal és a fűtőanyaggal való takarékoskodás továbbra is kiemelt szempont. Kijelentette, hogy a közlekedési nehézségekre való hivatkozás miatti távolmaradást a továbbiakban már nem áll módjában elfogadni, de jelezte, hogy a dolgozók érdekvédelmével kapcsolatban a realitás határain belül minden javaslatra nyitott. Hivatkozva a felettes hatóság szóbeli rendelkezésére tudatta továbbá, hogy december 8-ától a kert délelőttönként minden nap 3 órát nyitva lesz, de kérte az alkalmazottakat, hogy munkavégzéskor „alaposan kutassák át körzetüket, nehogy bárhol is nemkívánatos elemek megbujhassanak”.

Végül rátért – nevek nélkül – a dorgálására. Jelezte, hogy, bár nem kívánja részletezni a kifogásolt eseteket, súlyosan csalódott. Legszomorúbbnak természetesen a két víziló elvesztését tartotta. Nehezményezte továbbá, hogy a nagy számban rendelkezésre álló olcsó juhok helyett „merő könnyelműségből” értékes pézsmaprém-termelő juhokat vágtak le a húsevő állatok táplálása érdekében. Ráadásul a házi vágásokból nyert hús nem került mind feletetésre, és a dolgozóknak szánt élelmiszerkészletekből is részesültek idegenek. Az igazgató tudomására jutott továbbá, hogy az állatok konyháján halpaprikást készítettek, annak ellenére, hogy ő egyiknek sem írt elő ilyen étrendet. Végezetül ismét megköszönte a dolgozók helytállását, és biztatta őket a további eredményes munkára, de, „csak úgy mellékesen” elítélte egyes munkatársaknak „azt a gyerekes csínytevését, hogy önkényesen új vezetőséget választottak”.

Anghi ekkor még gondosan ügyelt arra, hogy elkerülje az októberi-novemberi történések konkrét megnevezését, azon-

Wiesinger Márton

ban a későbbiekben már következetesen ellenforradalomként említi a felkelést. Az intézményen belül az „ellenforradalom ideológiai kártevésének” felszámolása dr. Domán György igazgatóhelyettes vezetésével kezdődött meg. Az egyre erősödő politikai nyomás hatására a vezetőség végül 1958-ban elbocsátott három alkalmazottat. Feltehetően az intézmény forradalmi bizottságának tagjai voltak, ennek megszervezésére az „önkényes vezetőségválasztás” fordulat utalhat a fentebb idézett dokumentumban.

Az érintettek az Akvárium-Terrárium dolgozói voltak, egyikük az osztály vezetője, dr. Wiesinger Márton zoológus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem korábbi tanársegédje, aki 1952-ben került az intézményhez. Az ő nevéhez fűződik a tengeri akvárium nemzetközi színvonalú berendezése, amiért kitüntetést is kapott. Annak ellenére, hogy az állatkert egyik legfelkészültebb és legtöbbet publikáló tudományos kutatója volt, pályafutását gimnáziumi tanárként kellett folytatnia, de továbbra is meghatározó szerepet töltött be a hazai akvarisztikában. ●

Mombasa és Nairobi pótolta 1958-tól az elpusztult Bobbit és Csöpit

FÉNYÍRDA

Fotó: Lutz

Furcsa időutazást tesznek lehetővé *Carl Lutz*nak a Fortepanra nemrég fölkerült budapesti fényképei. Pontosan dokumentálják többek között egy olyan épület pusztulását, amelynek lényegében írmagja sem maradt – annak ellenére, hogy még ma is áll. A második világháború éveiben a svájci idegen érdekeket ellátó osztály vezetőjeként dolgozó és zsidók ezreinek életét megmentő Lutz a budai Várban, a Werbőczy utca 1. alatt dolgozott ugyanis. Ez az épület fél évszázadon át a magyar műemlékvédelem fellegrája volt, s bár „ugyanaz a ház”, a kontúrjain kívül mégsem emlékeztet benne semmi az egykori követségre.

A képeken látható neobarokk palota alig több mint húsz éves volt egyébként, amikor megsemmisült. A barokk eredetét – melyet a XVIII. század végén emeltetett két középkori ház

helyén *Szlatiny Ferenc* városbíró – 1922-ben a brit követség céljaira modernizálták. Megfejtették még egy emelettel, felhobosították a homlokzatát, kiegészítették egy kerti pavilonnal. 1942-ben pedig, miután megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok az angolok és a magyarok között, átadták Svájcnak: így lett belőle Carl Lutz rezidenciája.

Mint az egykori diplomata érezhetően dokumentációs céllal készült fényképein látni, az épület az 1945-ös ostromban gyakorlatilag megsemmisült. A bombák lerombolták, berendezését a tűz és a fosztogatók pusztították el.

Az angolok a hatvanas évek elején kérték engedélyt a neobarokk külső korszerűbb rekonstrukciójára. A magyar műemlékvédelem azonban ehhez nem járult hozzá: a Velencei Charta szellemében az „eredeti” részletek helyreállítása és kortárs kiegészítése mellett döntöttek. Végül – szimbolikus gesztussal – a műemlékvédelmi szervezet számára építették át a házat.

Ma, habár megkopva és szétzilálva, de a hatvanas évek végének jellegzetes formakincse és anyaghasználata köszön vissza az épületben. Alumíniumvázás függönyfal, márvány- és mészakőborítás, mahagónit idéző fafelületek, prizmaüveg lámpaburák, a ház funkciójára szabott bútorok. A barokk eredetire a kőkonzolok és boltozatok utalnak, a britek öröksége pedig a főhomlokzati ablakrácsokban és a kerti pavilonban köszön vissza.

Igaz, nem biztos, hogy még sokáig így lesz. Információink szerint a műemlékvédelmi szervezet maradványaként üzemelő Forster központ legutóbbi időszakában már szoba került az épület „visszabarokkizálása” – igazodva a palotában vagy épp a volt Pénzügyminisztériumban követett irányhoz –, amivel az enteriőrök mellett veszélybe került volna az aula Domanovszky-mozaikja, *Túry Mária* Műemlékvédelem faliszőnyege és *Schaár Erzsébet* Henszlmann-domborműve is a homlokzaton. Ez eddig nem történt meg, de azt még senki sem tudja, mi történik az épülettel Forster központ elhatározott kiköltözése után. (N. K. J.) ●

TERESEDÉS

Testreszabás

Csontó Sándor

„Az új divatú foglalkozások egyik legkedveltebbje a »lelépés«. Ebben az üzletágban nem a régi »nagy forgalom-kis haszon« elv az irányadó, hanem inkább a »kis forgalom-nagy haszon« mottója, mert hiszen eleendő, ha minden évben nyélbe ütődik egy-egy lakásnak, vagy pláne utcai helyiségnek a »sikerült átadása«. A mostani, mindenféle szélhámoságot buján termelő időben bizonyára hihetetlennek tetszik ez...” – írta némi szarkazmussal Balla Vilmos A Vadember című munkájában 1923-ban. Meglepődünk-e vajon, ha a mű keletkezésének idején, félszázaddal annál is korábban és manapság is hasonló történések játszódnak le a főváros szívében. Nincs itt semmi látnivaló, tessék, kérem továbbolvasni!

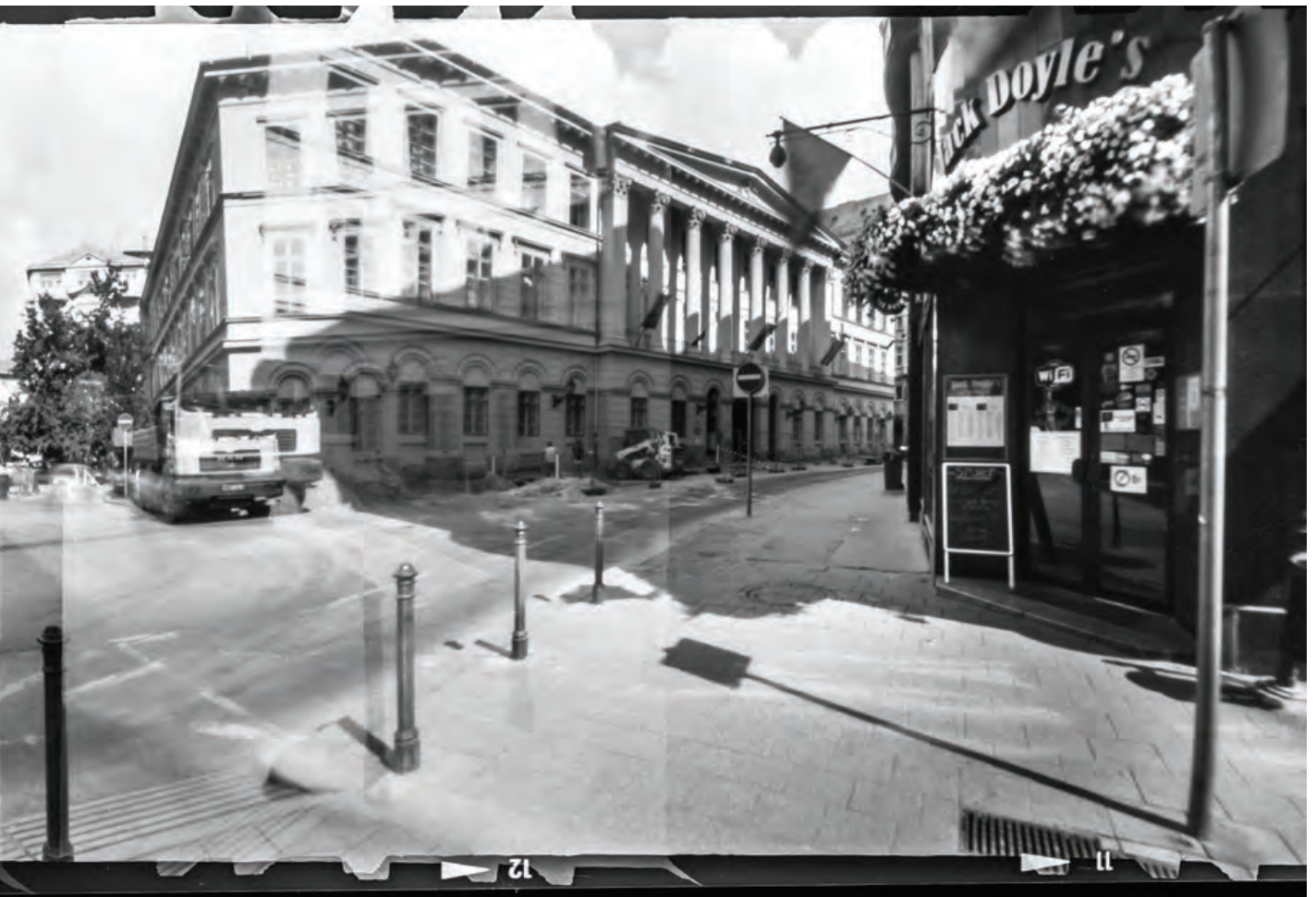
Ballagjunk hát *Vilmos* bácsi tanulságos történetét követve a Belvárosba, amelynek legnagyobb háza az Invalidusok palotája, a Károly kaszárnya, a mai Városháza, éppen háromszáz éve született. Az épület hosszú frontján, a berácsozott földszinti ablakok mögött jól ápoltságú lovakkal álltak katonás rendben, és a járókelők ingyen jutottak a legfinomabb istállóillathoz.

Az 1870-es évek legelején akadt egy bolondos vállalkozó, aki azzal a kalandos ajánlattal

kopogott be az intendatúrához, hogy ő a kaszárnya udvarára két hatalmas istállót épít, azonkívül pedig átalakítja a régi karámkokat bolthelyiségekké. Ezt a munkát elvégzi saját anyagával, saját munkásaival, mindössze arra tart igényt, hogy az utcai lokalitásokat ő adhassa bérbe, de erre is csak harminc évig reflektál, nehogy azt mondják, hogy nyereszketni akar. Rövid három évtized múlva a már jól menő üzletnek házbérét megfelelően stájerolni lehet, s a kincstár fogja lefölnözni a tejfelt.

Csupán egy generálisnak voltak némi aggodalmi, mondván, hogy ez a fényes tranzakció a hadsereg szempontjából szinte erkölcstelen dolog. Az excellenciás urak viszont nem teketóriáztak sokat, megkötötték a szerződést a látszólag féleszű ípsével. Az üzleti körök nem mosolyogtak, hanem röhögtek, sőt elképedtek a vállalkozó hazárd tervein.

Abban az időben Pesten egy új cégtábla feltűnése nagyobb szenzáció volt, mint manapság egy színház felavatása. A bécsi

Sebestyén László camera obscura felvétele

világkiállítás idején „bulvardírozták” a Károly körutat és a Váci utcát, azaz aszfaltozták a gyalogjárókat, és csinos gázkandelabereket helyeztek el a járdák mentén. Ekkor kezdtek el benépesedni felette különös üzemekkel a kaszárnya helyiségei. Volt elsősorban néhány „iroda”, amelynek firmája úgy szólt: „Geld für Alles”. Zalogkölcsonzók ezek, amelyek kihasználták az általános nyomort, a megszorult embereket, és kölcsönt adtak mindenre, persze nem Isten nevében. Azután megnyíltak az öt, tíz, huszonhét krajcáros boltok, ajtajuk előtt jó svádájú kikiáltók csalogatták a népet. Volt néhány bazar mindenféle név alatt: általános, grand, nemzetközi. Meghúzódott továbbá pár árverési csarnok, hol kizárólag a legfinomabb művészet objektumaira licitálhattak az „animálók” által átvett pasasok. Volt aztán panoráma; bolhaszínház; King Fu, a jós; mindenféle emberi és állati torzszülött és hasonló mutatóvány. Meg kell említeni még az optikust, aki a tisztí lépcsőház utcai bejárójában árulta olcsó szemüvegeit. Akik a dioptriát firtatták, azokat leintette, hogy a szem majd idővel hozzászokik az üveghez. A Károly utca sarkán kávéház nyílt, a másik sarkon (a Rostély, ma Gerlóczy utcában) az

első pesti orfeum, a *Carlé*, fölötté a fémeleleten a hírhedt Ámor teremmel. (Ahol fűgefalevél nélkül táncikálnak.) Szóval csupa ilyen komolytan üzlet volt az istállók helyén, a vállalkozóból pedig milliomos lett. Néhány perccel a halála előtt még mosolygott a sikerén.

Ma is megese nek ily csodálatraméltó és gyalázatos történetek. *Hérakleitosz* még úgy tudta: „Kétszer nem léphetsz ugyanabba a folyóba”. De bizony, tévedni tetszett tudós uram!

Amint visszabukdácsolunk a jelenbe, a Kamermayer térre, juszt sem tudunk örülni a szép térkőnek, amely alól minduntalan látjuk felbukanni a gazt. Persze, ez így nem igaz, viszont látjuk a romlás szaporodó virágait. Sajnos „kamumájér térré” avansált a hajdan híres városatya kicsiny parcellája.

A kimondottan polgári értékekkel bíró Gerlóczy kávéház majdnem lehúzta a rolót, nem kaphatott időre teraszengedélyt. Mert csak! Ide se behajtani, se parkolni nem tud a tulajdonos és a vásárló. A szalámibolt a kerületnek és a városvezetésnek a belvárosi kereskedőket kivézetető lépései miatt volt kénytelen bezárni. Mellette a virágboltban még nyílnak a kerti virágok, a cégéren a Pa-

tyolat hófehér hattyúja rút kiskacsára emlékeztet. De legalább megvan! *T. Nagy Tamás* sajtkereskedésének ajtaján a 24281 hrsz. lakat fityeg, jó ideje kénytelen volt áttenni a székhelyét Kőbányára. Nincs már a szép emlékü Vitkovic utcai Galéria drink bár, melynek lichthof méretű belső udvarán *Szuly Kingá*val annyiszor szürcsöltük a vodkás limonádét. Üresen tátonganak a szittyá könyves, a zöldséges, az étkezde, a posta, az optikus, az utazási iroda, az órás egykori helyiségei.

Másokkal viszont száguld a szekér! Az ügyesnek mondott, de inkább jó kapcsolatokkal rendelkező figurákat testreszabott törvények segítik eligazodni a jogtalanság és törvénytelenég útvesztőiben. Potom pénzért piszkosul jól járnak. Úgy cserélnek ingatlanokat, ahogy más alsónadrágot, csak ők még a tisztaságára sem ügyelnek. Egyesek szinte egy egész utcát birtokolnak, mások zepelint reptetnének a belvárosi házak felett. „Azok, akik azzal akarnak meggazdagodni, hogy cementtel borítják be az országot, elmehetnek a pokolba.” – nyilatkozta a minap (szept. 21.) egy római polgár. Egyetértek! És nem, nem tud hozzászokni a szem a látványhoz, se a lélek a törvényteleniségekhez! ●

ÉPÍTÉSZETI NÍVÓDÍJ 2016

Somogyi Krisztina

Az Építészet Világnapján ismét kiosztották a Budapesti Építész Kamara Nívódíját. Az idei nyertesek 2016. október 3-án a FUGA Budapesti Építészeti Központban vehették át az elismerést igazoló oklevelet, az épület falára kirakható emléklapot és a 400 000 forintos pénzjutalmat. A díjátadó ismét fontos ünnep volt, amelyen a nyertes építészek és a szakmai szervezetek képviselőin kívül jelen voltak a megbízók is. A megszólaló kerületi főépítészek, az óvodavezető és a magánberuházók arról a közös élményről számoltak be, hogy az építéssel folytatott párbeszéd vezetett el a számukra is sikert hozó megoldáshoz.

A Budapesti Építész Kamara 2015-ben adományozott először Építészeti Nívódíjat. A tavalyi nagy érdeklődés és a pályázatok színvonala megerősítette a kiíró abban, hogy az alkotások szakmai díjjal való elismerésére nagy szükség van a főváros területén. A korábbi díjak elmaradása egyfelől őrült hagyott maga után, másfelől a különböző szándékok, értékek és érdekek közepette gyakran méltatlan módon visszhang nélkül maradnak jeles munkák.

A Kamara díja a kiemelkedő minőségű, a megbízók és a használók számára is egyértelműen pozitív alkotásokat ismeri el. A pályázat formájában meghirdetett szakmai díjat *Benczúr László* elnöksége mellett *Balázs Mihály*, *Hónich Richárd*, *Lévai Tamás*, *Masznyik Csaba*, *Somogyi Krisztina*

és *Winkler Barnabás* zsűrizte, *Vincze László* az előzsűri munkájában vállalt részt. 2016-ban 21 alkotás került a grémium elé: lakóépületek és középületek mellett a városi infrastruktúrához kapcsolódó köztéralkotások és műemléki felújítások.

A bírálat két lépcsőben történt: elsőként a beküldött anyagokat, így képeket, rajzokat és szöveges leírásokat nézte át a zsűri összes tagja. Egyenkénti pontozással szűkítették le a beadott pályázatokat azokra, amelyek esélyesek maradtak.

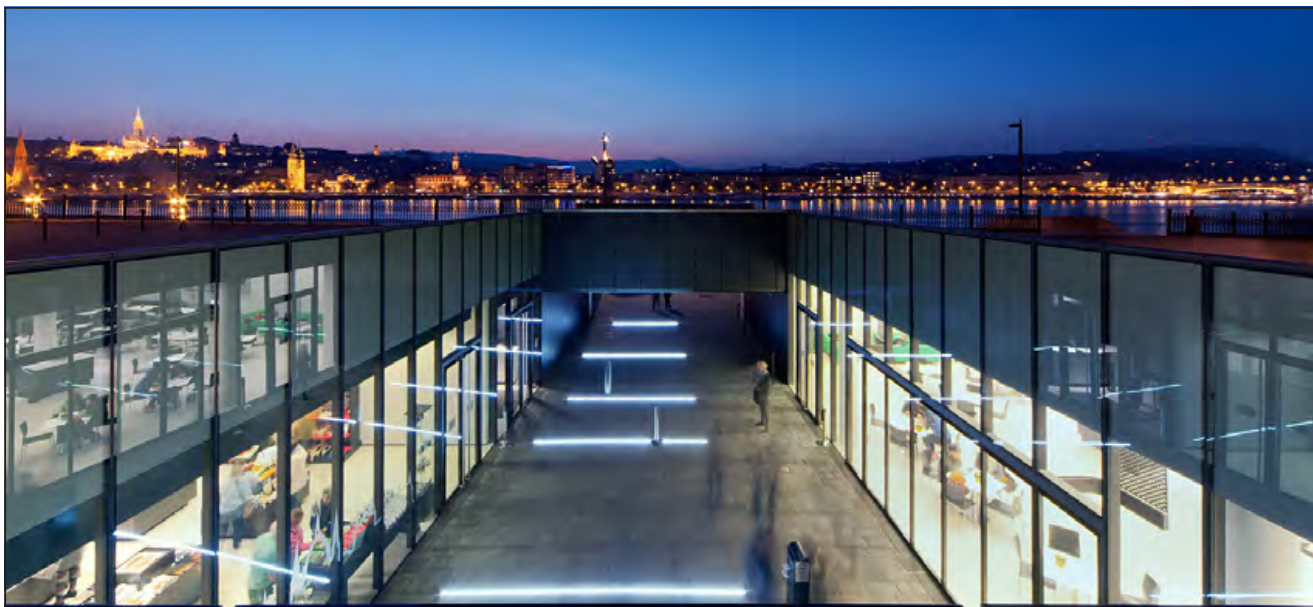
Bár idén kevesebb pályamunka érkezett be, összességükben így is számos vitát váltottak ki. Ennek részben oka, hogy a beadott pályázatok léptékük és funkciójuk okán nehezen összemérhetőek, de az is fontos tény, hogy a munkák láttatását se-

gítő dokumentációk színvonala is nagyon eltérő. Szép, professzionális fotográfiával erős hatást lehet elérni: kevésbé izgalmas munka iránt is fel lehet kelteni az érdeklődést. Ez a mechanizmus fordítva is igaz: kevésbé izgalmas fotográfiákon és dokumentáción nem feltétlenül sugárzik át a valóságban megélhető téri élmény különlegessége. Ezért különlegesen fontos hangsúlyozni, hogy a Nívódíj zsűrizése során a bírálók az esélyes épületek tág körét – jelen pályázatnál több mint ötven százalékát – végiglátogatták, ezek jelentős többségét közösen járták be. Az alkalmakat az építészek segítségével a Kamara szervezte. A bejárás maga az építész nem vesz részt, de a megbízói oldal képviselteti magát. Ennek fontos előnye, hogy az épület bírálata-

100 lakásos passzív társasház, 2014, vezető tervező: Nagy Csaba /Archikon, építész tervezők: Pólus Károly, Kiss Tamás, Déri Dániel, Várhidi Bence

Az oldalt szerkesztette a Budapesti Építész Kamara

Kossuth Lajos tér rekonstrukció, Parlamenti Múzeum, Látogatóközpont és mélygarázs, 2014, vezető tervező: Tima Zoltán / Középülettervező Zrt., társtervezők: Mohácsi Sándor / S-73 Kft., építésztervezők: Németh Tamás, Mélykúti-Papp Dóra, Molnár J Tibor, Ráti Orsolya, Szabó Máté, Tölgyesi Kaplony

kor nem tisztán építészeti, esztétikai ítélet születik, hanem komplex szempontrendszer alapján, különböző, néha egymással vitatkozó értékek megvitatása mellett fogalmazódnak meg a vélemények.

A bírálat tárgya tehát a hétköznapokban megtapasztalható, működő épített környezet, az élet által kiteljesedő alkotás. Ez olyan tény, amely önmagában is sokat elárul a bírálat szemléletmódjáról és tágitva a gondolatot, az építészet lényegéről. Az építészeti megítélése sokat változott az évszázadok folyamán: ma a használható-

ság, a társadalmi hasznosság, az ökológiai, gazdasági és működtetési szempontok is kiemelten fontosak. A pár évvel ezelőtt bekövetkezett válság kijózanító hatása volt. Európában megfigyelhető, hogy az izgalmas, nagy gesztusok és a pusztán vizuális értelemben innovatív épületek nem válnak automatikusan ünnepekké. Bár a nagyság vagy a szokatlanság figyelemfelkeltő hatású – ezért a média mindig örül az ilyeneknek –, ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy az ilyen épület hosszú távon is jól tudja szolgálni az építtető vagy a használók érdekeit. A

kritika ma fokozottan figyel, hogy mennyire arányos építészeti döntések jellemzik az adott alkotást.

Érthetőnek gondolom, hogy az öncélúság, pazarlás és a környezet iránti érzéketlenség egy általános nehézségekkel küszködő társadalomban kivált negatív kritikákat is. Ez figyelhető meg Portugáliától Hollandián át Magyarorszáig. A léptékében kisebb és arányosabb építészeti döntések ma nagyobb odafigyelésnek örvendenek mint korábban. Csendesebb és szelídebb alkotásoknak is jár figyelem. Átépitések, épület-újrahasznosítások, közösségi terek létrehozása és akár egészen kis léptékű beavatkozások is képviselhetnek komoly értéket. A nyertesek és az esélyesek között is több épület- és köztér-átalakítás volt: a meglévő pusztuló adottság, avagy nem jól működő helyzet kiigazítása, új funkciók számára történő újragondolása is eredményezhet kiemelkedő alkotást.

Számos fontos tulajdonság, az építészeti döntések helyessége és arányossága csak a használat során derül ki: a látványos fotókról nem minden olvasható le. A Nívódíj pályázat során megszervezett épületlátogatások során például megerősítést nyert, hogy a kiemelkedő alkotások a megbízó és az építész harmonikus együttműködését feltételezik. A díjazott munkák mindegyike olyan épület, amelynek használói mind a tervezés és építés folyamatáról, mind a hétköznapi használatról pozitívan nyilatkoztak. A zsűrit körbevezető emberek, intézményvezetők, a főépítési irodák

Budafoki Szomszédok Piaca, 2015, vezető tervező: Kertész András Tibor DLA / Avant-Garde Építész Stúdió Kft., építész tervezők: Juhász Kristóf, Klopp András, Gál Róbert

fotó: Bujnovszky Tamás

Hűvösvölgyi villa, 2012, vezető tervező: Taraczký Dániel, társtervezők: Rimaszombati Erika, Mangel-Hóbor Eszter, Sályi Eszter

Corvin Corner Irodaház, 2015, vezető tervező: Szász László /Stúdió'100 Építészeti Kft., társtervezők: Vannay Miklós, Mórocz Balázs, Dombóvári János

fotó: Bujnovszky Tamás

munkatársai, az üzemeltetésben dolgozók és több esetben maguk a lakók jellemzően legalább annyira sajátjuknak érezték a meglátogatott épületeket, mint maguk az alkotók.

Fontos tapasztalás volt, hogy a közösséget szolgáló alkotások – óvoda, köztér és látogatóközpont, önkormányzati bérlakás és piac – képviseltek kimagasló színvonalat, ami nemcsak a tervező építészek, hanem a megbízói oldalon dolgozó építész és más szakemberek munkáját is dicséri. Fontos érzékeltetni, hogy az építészeti hivatalokban dolgozók szemléletmódja is lényegi módon járul hozzá a végeredményhez: a jó program vagy a helyszín megtalálásában, alakításában való közreműködésük, a pályázati forma megválasztása, az építéssel folytatott párbeszéd igényessége is mérhető a megvalósult munkákon.

Párbeszéd eredménye tehát az értékes eredmény, amely a megbízói igényes építési szándékával indul, és ennek részeként a partnereként közreműködő építész megtalálása az első kihívás. A nyertes munkák között pályázatok nyertesait és megbízásokat egyaránt találhatunk. Utóbbinál a korábbi referenciák szavatolnak a szaktudásért, de az első beszélgetések alatt kialakuló bizalom és a közös gondolkodás lehetősége alakítják azt munkakapcsolattá. A jelenkor sajátossága, hogy az építészirodákról gyorsan sokféle információ szerezhető a neten, tehát az igényes megbízó számára a legnagyobb kihívás nem a jó építészeti minőség megtalálása, hanem a jó partner kiválasztása a lehetőségek közül. Különösen a családi házak kapcsán érzékelhető, hogy a kiváló építészeti minőségen túl a választás a személyes összhang meglétéén múlik, bár általában is igaz, hogy a bizalom kialakulása építész és megbízója között alapvető fontosságú. A Budapesti Építész Kamara által alapított díj célja ennek a bizalomnak az elősegítése, ezért volt öröm hallani a díjátadó ünnepségen megszólaló megbízókat.

A 2016-os díjazottak névsora megfelel annak az alapítói szándéknak, hogy az építészek munkáját és az épületek minőségét is a legtágabban értelmezze, a társadalmi hasznosság szempontjából is értékelje. *Bálint Imre* DLA, Ybl-díjas építész, a Budapesti Építész Kamara elnöke a megnyitón elhangzott beszédében hangsúlyozta, hogy a vizuális nevelés erősítése és szakmai oldalról történő támogatása az egyik fő feladata a kamarának. A pedagógusok számára kidolgozott programokon túl a jó épület is nevelő hatású, legyen az családi ház, irodaház, avagy óvoda.

Ordas utca villaépület, 2014, vezető tervezők: Vonnák János, Vonnák Katalin, építésztervezők: V. Tanos Márta, Horváth Péter, D. Kriszt Irén

Idesüss Óvoda és Bölcsőde, 2015, tervezők: Borsos Melinda, Dimitrijevic Tijana / MicroArchitects

fotó: Borsos Melinda

A 2016-os Budapesti Építész Kamara Nívódíjban a következő alkotások részesültek: a XXII. kerületi, Budafoki Szomszédok Piac, a XIII. kerület beruházásában megépült 100 lakásos passzív társasház, az V. kerületi Kossuth Lajos tér rekonstrukció, Parlamenti Múzeum, Látogatóközpont és mélygarázs beruházás, a X. kerületben egy volt lakótelepi iskola átalakításából létrejött Idesüss Óvoda és Bölcsőde, valamint a VIII. kerületi, józsefvárosi Futó utcában lévő Corvin Corner Irodaház.

A zsűri számára idén is komoly dilemmát okozott, hogy a díjazott alkotások mellett két további pályaművet is kiemelésre méltónak gondolt. Két családi ház kapcsán fogalmazódott meg, hogy az építészeti minőségen túl érdemes felhívni a nagyközönség figyelmét arra, hogy az építész és a megbízója közötti különleges bizalmi kapcsolat milyen szép eredményt hozhat. A Nívódíj erre kiváló alkalom: két villaépület ezért Elismerő oklevélben részesült.

Az Építészeti Világnapjának gazdag programsorozatában a Nívódíj átadása igazi közösségi helyzet volt. A FUGA Budapesti Építészeti Központban a díjazott alkotásokból kiállítás nyílt, a 2015-ös és 2016-os év pályázatát a Kamara kis kiadványban is összegezte, amely a helyszínen elérhető. ●

Simplicissimus Budapestje

BEVEZETÉS A KORSZERŰ SZNOB- ÉS HEDONIZMUSBA, VALAMINT AZ ALKALMAZOTT EMBERLESÉS TUDOMÁNYÁBA

Mégis bevált: a rakpartok új neve

Szerintem ezzel nem álltam egyedül: amikor *Demszky* főpolgármester utolsó ciklusában előállt azzal, hogy a rakpartokat elnevezik a Vészkorszak embermentőiről, elhúztam a számat. Pótcselekvésnek éreztem a dolgot.

Aztán némi késéssel megjelentek az utcátáblák, amelyeket nem a rakpart, hanem a Duna felőli oldalra szereltek fel. És azon kaptam magam, hogy kezdett érdekelni, ki is volt az a néhány személy, akinek a nevét nem ismertem. 2012-ben aztán a Külügyminisztérium állított egy összefoglaló emléktáblát, ami szép gesztus, még akkor is, ha az Erzsébet-híd pesti hídfőjének északi oldalán a lehető legkevesebb ember láthatja, és ha sajnos a minisztériumban egyik jóváhagyó sem tudta, hogy a magyar idézőjel első tagja mindig alul van, csak az angolban felül. Az összesen 12 név közül *Wallenberg* a legismertebb, nyilván rejtélyes eltűnése és halála miatt. Aztán (a külföldiek közül) talán *Carl Lutz* következik. Neki már 1991-ben állítottak szobrot, a Dob utca elején, a svájci követ kezdeményezésére, svájci közadakozásból. (*Szabó Tamás* műve.)

Carl Lutz fényképei

A Fortepannal először fordult elő, hogy egy külföldi levéltár átadott számára képeket. Amikor a Helmut Newton Alapítványt keresték meg, hogy adják oda (vagy el) azt a sorozatot, amelyet *Helmut Newton* 1989-ben készített a New York Kávéházban a 2000 folyóirat szerkesztőiről, köztük *Simplicissimus*ról, tökéletes elzárkózás volt a reakció, arra is 51 napot kellett várni.

A másik próbálkozást ellenben teljes siker koronázta. A Lutz fényképhagyatékot a diplomata Bernben élő nevelt lánya egy archívumnak ajándékozta. Az ő közbenjárására a Zürichben székelő Szövetségi Múzeum (ETH) kebelében működő Kortárs Történelmi Levéltár kedvezően döntött. Nemcsak hogy nem kellett fizetni a képekért, de hozzájárultak, hogy a Fortepan szabályai szerint, ingyen, szabadon letölthetően használják fel azokat. Már fel is került 218 kép a portálra. (Néhányat nyomtatásban is bemutatunk

mostani lapszámunk FÉNYÍRDA rovatában s borítónkon.)

Az Indexen két cikk is foglalkozott a Lutz anyaggal. *Kolozsi Ádám* arról írt, hogyan kerültek a képek a Fortepanra, *Ungváry Krisztián* pedig néhány képet kommentált. Az utóbbi végére kitétek a svájci levéltár igazgatóhelyettesének lelkes video-üzenetét. *Dr. Daniel Nehrlich* nem csak a képek történetét mesélte el, hanem invitált minden kutatót és érdeklődőt, hogy menjenek el Zürichbe, de legalább is látogassanak el a honlapjukra. És felmutatott egy papírlapot, ezen a címen – mondta –, magyar vonatkozású filmanyagot is találunk. Ilyen egy gazdag, boldog ország közgyűjteménye – szóba állnak egy előtűk ismeretlen magánprojekttel, és értük eltérnek saját elveiktől. (Ők általában pénzért adják a képeket.)

Ungváry kitért arra a tényre is, hogy mennyire szegényes a Vészkorszakról fennmaradt fotóanyag. A Vadász utcai Űvegház előtt sorban álló tömegről összesen öt kép maradt fent, mindegyiket Lutz készítette, egy első emeleti lakásból. A nyilas időkben egyébként igen kockázatos dolog volt az utcán fényképezni, egyszer ő maga is életveszélybe került, amikor egy utcai atrocitást kapott le. Csak úgy tudott megmenekülni, hogy előkapta diplomata igazolványát és kivette a gépből a filmet. Ezek után embermentő útjaira már nem is vitte magával. A becslések szerint mintegy 62 ezer (!) üldözött zsidót mentett meg. Lutz már 1942 óta itt szolgált hivatásos diplomataként, jól ismerte *Wallenberg*et, tevékenységüket összehangolták.

Legtöbb képén a békebeli Budapestet örökítette meg, aztán az ostrom után szinte mindegyik felvételt elkészítette ugyanabból a szemszögből. Éles szemű, jól komponáló fotográfus volt. Az átadott képek nagy kincset jelentenek a kutatók számára. De vajon hová lettek a negatívok? És miért ilyen kevés képe maradt fenn?

Lutz igen rendszerető ember volt, semmi nyoma annak, hogy valaha is válogatott volna a anyagában. Három budapesti év alatt felvételek ezreit készíthette. Vajon hová lett a többi? Ezekre a kérdésekre majd megpróbálunk

választ kapni, amikor az év végén Budapesten személyesen is megismerkedhetünk Lutz fogadott lányával, a ma 79 éves *Agnes Hirschivel*. Remélhetőleg magyarul is beszélgethetünk vele – hiszen 12 éves koráig Budapesten élt. Édesanyját házvezetőnőként bújtatta Lutz, szerelem szövődött közöttük. 1949-ben a diplomata, miután elvált a feleségétől, visszatért Budapestre, feleségül vette *Csányi Magdát*, és leányával együtt magával vitte őt. Ekkor újabb felvételeket készített Budapesten.

A képek datálása során a Fortepan csapata felfigyelt arra is, hogy bizonyos képek 45 után, de 49 előtt készültek. Erre a hidak állapota, a romeltakarítás folyamata, több egyéb jel mutat. Még sok a titok. És csak most vetik rá magukat a portál mindentudó fórumozói, a megfejtők a kollekción. (E lapszámunk 7. oldalán és a hátsó borítóján néhány további Lutz-fotót tanulmányozhat a Tisztelt Olvasó.)

A felvételeket nézve a figyelmes szemlélődő sokadszor érezheti azt, hogy egy-egy darab hány olyan információt rejt, amelyre az első pillanatban senki sem gondol. Vegyük példának okáért az 1944. november 4-i véletlen utászbalesetről készültet. A negyven német valószínűleg a szivárgó gáz és egy elhajtott csikk találkozására okozott, alig maradt fenn fénykép. Hát most itt van egy „új”. Ha belenagyítunk, azt látni, hogy egy villamos még lelóg a roncsról a vízbe,

Carl Lutz felvétele és annak részletei, 1944. november 4 vagy 5. (Fortepan 105727)

ott vannak a báméskodók is. De már megérkezett egy úszódaru. Valószínűleg a robbanás utáni napon készült. De látni a Palatinus házak eredeti tetődíszzeit, az újlipótvárosi kéményeket. És mennyi minden mást!
Mint már egyszer hangsúlyoztuk: ezért érdemes a Fortepanon a lehető legnagyobb felbontásban közzétenni a képeket.

Két kaland, békává-ellenőrökkel

Az elmúlt hetekben két amerikai csapat is a vendégem volt. Az egyiket Budapest, a másikat a magyar kulturális élet érdekelte. Az egyik csapat hat tagból állt, gondosan megvettem nekik a hat jegyet, de nem osztottam ki nekik. Ha kiosztottam volna, akkor nyilván elmagyaráztam volna, hogyan kell kezelni őket. Helyette belebonyolódtam valami bonyolult magyarázatba, közben megtörtént a hihetetlen: máris ott termett egy ellenőr. Kérte a jegyet. Én egykedvűen nyújtottam a hat jegyet – róluk van szó, intettem a vendég felé. Hát akkor szálljanak le, mondta az ellenőr, teljesen tárgyyszerűen.

De hát miért? – ellenkeztem. Közben persze leesett a tantusz: mert nincsenek kezelve a jegyek.

36 ezer Ft lesz, mondta az ellenőr, akinek közben előkerült a társa. A vendégeim megkérdezték, mennyi a büntetés, de mikor meghallották, hogy fejenként 22 dollár, már nem akarták kifizetni. Nálam meg nem volt annyi készpénz. Mondtam, hogy mindjárt jövök, és elloholtam egy bankautomatáig. Hátra se néztem, ezért alaposan meglepődtem, amikor mellettem termett az ellenőr, és azt suttogtá:

– Segítetek. Mi lenne, ha csak a felét fizetné ki?

Először nem is értettem, de aztán kaptam az alkalmon. Ugye tetszik érteni: a pénzt a két ellenőr zsebre tette – nekem meg nem a fél, csak a negyed honoráriumom úszott el... Most ezt minek hívják? win-win helyzetnek? Korrupciónak? Nyilván mind a két halmazba beletartozik.

Egy héttel később Újklakról, a Pastrami étteremből, egy másik amerikai társasággal elköltött jóízű ebéd után igyekeztem vissza a Belvárosba az irodába, a meglehetősen tömött 9-es buszon.

A középső ajtóval szembeni „öbölben” álldogáltam. Itt is ellenőr tűnt fel. Először a mellettem álló jól öltözött, harmincas szőke hölgy jegyét kérték. Neki azonban nem volt. És itt pillanatok alatt egy dokumentumfilmbe illő jelenet bontakozott ki.

– Szeretnék maguktól jegyet venni. – Nem lehet. – De hát itt a környéken sehol sem lehetett kapni. – Nem számít. – Nem, én nem fizetek. – Akkor adjon egy igazolványt. – Még mit nem. A hölgy egyre tenyérbemászóbb lett, érezte, hogy ő felsőbbrendű (jobban öltözött? fiatalabb? mutatósabb? politikus felesége/barátnője?) Az átlagos külsejű, de nyugalmából sokáig kibillenthetetlen ellenőr tényleg nemigen vehette fel vele a versenyt. Ám az igazság az ő oldalán állt.

Az én béketűrésem azonban vészesen fogyni kezdett. Próbáltam türtőztetni magamat, de végül is kirobbantam: – Mit cirkuszol itt? Fizetni kell az utazásért, maga meg nem fizetett, nem? – A többi utas közül senki sem nézett rám, de mindenki érezhetően hegyezte a fülét. A színház sokaknak tetszhetett.

A vétkes fél először meglepődésében visszahőkölt, köpni-nyelni nem tudott.

Mintha orvul elgáncsoltam volna. Fel-tápáskodott és szavakban rám vetette magát.

– Magát meg ki kérdezte? Menjen ellenőrnek, ha bele akar szólni, stb.

Erre már jóval higgadtan, tanáros hangomat előbányászva, mint egy hülyegyereknek szoltam vissza:

– Nézzen körül, itt mindenki fizetett, csak maga nem. – És találmra beledöf-tem egy rögtönzött fullánkot:

– A jegyek azért ilyen drágák, mert maga és a magához hasonlók folyton lógnak...

Erre megint dühkitörés következett, hogy mit képelek, ő nem szokott mindig lógni. Miért nem azzal törődök, hogy a hajléktalanokat bezzeg sose vegzálják?! Erre már nem válaszoltam semmit. Kelletlenül elővett egy személyi kártyát. Az ellenőr nő láthatóan megkönnyebbült. Kitéltötte a papírt, aláírta a bliccelővel, átadta a sárga csekket.

És ekkor újabb nem várt fordulat következett. A bliccelő gúnyos pofát vágva azonnal kettétépte a papírt, és diadalmasan körbepillogott a buszon.

– Akkor majd kétszer annyi lesz – mondta az ellenőr nyugodtan.

– Nekem ugyan nem! – csattant fel a bliccelő magabiztosan.

És akkor az ellenőr nő elkövetett egy epikai vétséget, amivel elvesztette a szimpátiámat. Ez robbant ki belőle:

– Miért nem maradt Marosvásárhelyen? Ahol úgy látszik ez a tempó dívik?

Ezzel fejeződött be a jelenet. A bliccelő nem tiltakozott, mintha hallgatólagosan beismerte volna, hogy tényleg erdélyi. Az ellenőr nő leszállt, de előtte hálás köszönömöt rebegett felém.

Ugye nem kell bizonygatnom, hogy egyik kalandom se volt jó élmény? ●

FÉNYYIRDA

Titkos
udvarokSebestyén László
fotósorozata

Dívat volt valaha a képes újságoknál, hogy posztermínőségben adtak közre egy-egy felvételt, rendszerint valamely sztárról (akkor még így hívták a celebeket). Ezt a hagyományt újítjuk fel most, a magunk nyelvén fogalmazva persze: *Sebestyén László* felvételeivel. Fadobozos, lábon álló, fekete-fehér felvételekre alkalmas „Klősz”-kamerájával a pazar pesti és budai paloták udvarait örökítette meg.

V., Bajcsy-Zsilinszky út 16. – Szent István tér 1. A 18. század végén kialakított Lipótvárosban, a Szent István Bazilika helyén valaha állatviadaloknak helyet adó Hecc színháztól délre eső területet a mai József Attila utcáig nyolc részre osztották a mérnökök. Az egykori Három Korona, most Hercegprímás utca mentén négy szabályos téglalap, míg kelet felé, a Váci országút (ma Bajcsy-Zsilinszky út) ferde vonalát követve, trapéz alakú telkek jöttek létre. A két északi egységet az 1791. májusi árverésen *Pauer György* korcsmáros és *Pisztory József* városi jegyző szerezte meg, majd 1850-ben *Kasselik Ferenc* (1795–1884) építómester és felesége birtokába kerültek. A tulajdonos az egyesített telken 1854-re építette fel háromemeletes, jókora bérházát. 1880-ban a középső nagy udvaron kívül még három kisebb világítóudvar biztosította a fényt 254 lakó számára. *Kasselik apjánál, Fidélnél* tanulta a szakmát, majd európai vándorlását követően 1824-től tagja a pesti céhnek. Mesterségét három évtizeden át gyakorolta, több mint négyszáz alkotása ismert. A balassagyarmati megyeháza és a Régi pesti Városháza átalakítása, az egykori Nemzeti Zenede a Semmelweis utcában, a már nem álló Vigyázó-ház a Rákóczi út és Károly körút sarkán, valamint a Citadella kivitelezése is része az életművének. Az építómester-vállalkozó 1873-ban Budapest legnagyobb adófizetője hét bérháza jövedelme után. Fia a hagyatékából szülei nevét viselő alapítványt hozott létre az önhibájukon kívül nehéz helyzetbe jutott középosztálybeliek megsegítésére. (H. V.) ●

ESTE

Városi torzó

szöveg: Horváth Júlia Borbála, fotó: Sebestyén László

Hát jó, ideje a dolgok könnyebbik végével kezdeni. Eddig minden a régi neveltetés szerint történt: előbb a munka, utána a szórakozás, hogy az alany megfelelő jó érzéssel hajthassa álomra fejét. De mielőtt elszenderedik, minduntalan azon kapja magát, hogy a fáradtság dönti le az élményemlékek helyett, és szemhunyasnyi idő után, reggel minden kezdődik előlről. Ennek vége... ezentúl a munka és a szórakozás egy pár legyen... – rendben, bólint a könnyű élet szerelmese, de törpéhez láncolni nem engedi magát.

Déli tájak illatát idéző estén könnyen megesisik a csábulás, a városi korzón egymást érik az alkalmi társaságok és a szerelmespárok. Semmiből nem áll az ismerkedés: *do you speak... parlez vous...* – máris kész a nexus – *where is the next romkocsma...* – *lecc gó*, a lányok, fiúk, aggastyánok kirajzanak, s szippantanak a langyos őszi fuvallatból: hogy legyen mire emlékezni csikorgó januári napokon. *Hol van az még...* – nyomul a jókedv, egyre hangosabbra csattan a nevetés, mindegy is, a poén ül vagy sem. A mókába a biciklisek is bekapcsolódnak; ha megfelelő közelségben suhannak el a korzózók mellett, biztosra vehető a lányok sivitása. *Mellette a pasija, oldja meg...* – és már rohog tovább, legény legyen a talpán, aki utoléri; szitokszó vegyül a kedélyes duruzsolásba.

A kevésbé szerencsések kísérő híján egyedül birkóznak a viszontagságokkal, de az örömökkal is. *Inkább nem megyek sehová, semmint magányosan böklásszak...* – árnyak ereszkednek a kivilágított jókedvre: *hová tűntek a férfiak?* – kérdezik a nők – *hová tűntek a nők?* – s ekképpen, fordítva. *Semmi gond... mindössze apró logisztikai probléma...* – van az a cég, amelyik ezt is megoldja. Határtalan az együttérzés; visszahúzódnak a gátlásos férfiak számára az egyetlen megoldás, hogy egy harmadik fél a megfelelő helyszínen összeterelje őket. *Ó, az igazán gyerekték... mintha magamnak szervezném...* – Norbert azonnal vállalkozik e szerepre, elvégre laza körülmények között akart játszani munkát végezni. *Elkíséred az ügyfelet a buliba, ott kitudod, ki tetszik neki, te pedig leszólitod helyette...* – a főnök röviden vázolja a lehetőségeket: a sikerességi mutató szerint fog fizetni; értsd: az akciót követően a megrendelő beszámol, sőt: pontoz, mennyire volt készséges, megnyerő, tapintatos, találékony, önzetlen a bérkísérő, és persze sikerült-e közösen fölszedniük valakit.

A jó munkaerő a tökéletes hatás kedvéért a szakirodalom tanulmányozásától sem zárkózik el: *én is hasznát veszem, hát még a pénztárcám...* – okoskodik Norbi, és jól bevásárol „hogyan ismerkedjünk könnyedén és hatásosan” témájú könyvekből. A szerzők alaposan körüljárják a problémát: *sok esetben a nők és a férfiak túlságosan büszkék, és mondjuk ki: beképzelték. Nem lehet dicsérgetni őket, mert sértésnek veszik, ha csak úgy szóba elegyednek velük... egyenesen kikérik maguknak a leszólitást...* – a szinglikről sem túl jó a vélemény: *nem akarnak semmit, külső nyomás-*

*ra úgy tesznek, mintha próbálkoznának... pedig dehogy... – a szakember tanácsokkal látja el a tanulni vágyót: egy hónapra való improvizációs házi feladatot ad: naponta öt idegen leszólitása. Első hét: dicséret. Második hét: dicséret, kérdezés válasszal. Harmadik hét: dicséret, kérdezés, tanácskérés. Negyedik hét: sikeres randevúkérés; haladóknak: diszkrét csók és a *satöbbi*. Az ürügy minden esetben szabadon választott: *engedje meg, hogy bemutassam a kolléganőmet, unokahúgomat, testvéreimet, anyámat, kutyasétáltató társamat, aki nagyon-nagyon-nagyon... vagy: mit gondolsz, milyen stílusú zakó állna jól neked?**

*Aztán nehogy lenyúld a prédát, és átpasszold másnak... – az újdonsült kísérőmunkás szabadkoczik, hogy is gondolhatna róla illet, megdolgozik ő a pénzéért, még ha mulatás közben kereste is meg. Az első akció (utcabál) szinte felhőtlenül bonyolódik: *Norbikám, hagyjuk... ilyen ricsajos helyen nem hallom, mit súgnak fülbe a gavallérok... menjünk inkább múzeumba... – és mennek. Az első tárlaton épp szembejön a megfelelő partnerjelölt, a kerített (értsd: akinek szerezzük a partnert), kivirult szemmel bökdösi kísérőjét: ez jó lesz... –, aki viszont nem tétovázik megjegyezni: *a másik teremben még nézelődik a topmodell felesége... így is kell? – így még inkább kéne, ha volna, s a fiaszó láttán megegyeznek, hogy a következő héten a temetőbe mennek. Adott napon azonban a megrendelő kissé gyengélkedik, és lemondja az eseményt: *ott én is tudok partnerhez jutni... – és soha többé nem je-****

lentkezik. Akad viszont más jelölt bőven, és Norbert éjszakai útjai egyik szórakozóhelyről a másikra vezetnek. *Ez a nagy élet... nem otthon tévézni... – és elégedetten dörzsölgeti a tenyerét, amikor hónap végén megkapja a fizetést.*

A munkátlan esteken Norbi magányos időöltésre vágyik; kéjes otthoni filmnézéssel, és maga elé bámulással telnek a ritka pillanatok. Másnap viszont folytatódik a robot, újabb ügyfél, újabb igények, újabb szórakoztatással egybekötött vadászat. *Hogy ezek nem nyugszanak... – elégedetten mosolyog a bérkísérő, elvégre addig jó neki, ameddig az emberiség ismerkedni vágyik. A kísérő hallgat, mint a sír, a kísért személy néha sír, de rendíthetetlenül róják tovább a begyakorlott köröket: kinézés, becserkészes, megszólítás, társalgás beindítása, lelépés. Másnap érdeklődő telefonhívás, hogy összejötte-e a párocscsa, ha igen/ nem, akkor néhány nap pihenő következik, majd kezdődik előlről a móka. Norbi továbbra sem unja a feladatot, este-re szépen kiöltözik, szövetnadrág, ropogós ing, könnyű zakóval; legalább a csali legyen makulátlan és vonzó: *a magánismerősök vagy a privát érdeklődők minden esetben speciális elbánásban részesülnek...**

Csordogálnak a hónapok, mígnem egy régi ügyfél, sikeres párbonyolítás után házasságra adja a fejét. A kerítőnek óriási dicsőség, a cégnek hatalmas reklám; no lám, nemhiába dolgozunk oly serényen; az esküvőre illik elmenni. előtte viszont legénybúcsú: *Norbikám, végre te is felhőtlenül szórakozhatsz... – Az este a szokásos*

italtúrával kezdődik, amely vicces rigmusok ordítózását sem nélkülözi (nemzetközi pár lévén idegen nyelven), majd betérés, vagyis folytatódik a kocsmá bérelt helyiségben tartandó szertartással. A sörlocsolás, célba lövés, sztriptíz lefutott témák: *éjjel után jön a meglepetés, ilyet még nem láttál, öcsém... – Norbert elnézően mosolyog az orra alatt, nem kezd bele a mesébe, hogy ügyfeleivel nap mint nap miféle kalandokon megy át.*

Mértéktartón még csak a második whiskeyt fogyasztja, de már tud nevetni azon, hogy a kaptos vőlegény szemét alig bírják kendővel bekötni, annyira hadonászik a kezével. Amikor végre sikerül, hirtelen egy törpenövésű férfiú kerül elő a hátsó sorból, és a saját csuklójához láncolt bilincs másik felét megpróbálja a vőlegényére kattintani. Norbert elhúlve nézi a jelenetet, amint az ünnepelet tapogatózik, mi történik vele, a közönség vinnogyva röhög. *Ez hát a meglepetés... – Norbert jókedve alábbhagy, úgy érzi, ő taszította pártfogoltját e visszas helyzetbe. A legénybúcsúztatók tombolnak, élvezik a felek küzdelmét: *most megtudod, milyen lesz valakihez láncolva élni... ha ezek után mégis megnősülsz! – a kárörvendők futólag megérintik ujjukon az aranykarikát, mások fülüket-farkukat behúzza szemlélődnek: *ezt tán mégsem kéne... – A törpeember rutinosan végzi a dolgát, elvégre ezért fogadták fel, már éppen megtalálta a fogást, amikor a vőlegény szeméről lehull a lepel, kényszeredetten mosolyog; bérkerítő és bérbilincselő összenéz. ●***

A NAGY HÁBORÚ

Csatornaásás és borbélyműhely

Daniss Győző

Orosz hadifoglyok is robotoltak Budapesten az első világháború éveiben. Minden hadsereg örül annak, ha a vele szemben állók élőereje gyengül, mert katonáik elestek, megsebesültek – vagy sikerült fogságba ejteni őket. Hogy aztán megdolgozzanak a rabkenyéréért.

Csatornát építenek a Villányi úton (1915)

Az újságok versengve adták hírül a hadijelentéseket: győztünk és győztünk és győztünk, az ellenség rengeteg halottat és temérdek hadianyagot vesztett, itt és itt ennyi meg ennyi foglyot ejtettünk. A Magyar Hírlap (1914. szeptember 1.) büszkén írta: „Tömegével, olyan számban kapjuk az orosz foglyokat, hogy más időkben ennyi lefegyverzett fogoly az egész ellenség teljes lefegyverzését jelentené.” Alig volt nap, hogy egy vagy több lapban ne jelent volna meg tudósítás sok százaz, több ezres fogolyvonatok Budapestre érkezéséről s továbbindulásukról a főképpen dunántúli táborok felé.

A „nagy háború” négy esztendeje alatt összesen körülbelül félmillió – főképpen orosz – fogoly került Magyarországra fennhatóság alá. Az nagyon gyorsan kiderült, hogy már az első csoportok elhelyezése, ellátása is gondot okoz. Egy mindent mindenkinél jobban tudó „Kávéházi Konrád” azzal fontoskodott hallgatóságának, hogy bizonyosan

tudja a háború végkimenetelét: „győzni fog az orosz, mert a rengeteg hadifogoly ellátása tönkre fogja tenni az országunkat”.

A hiányzók helyett

A hadvezetés a tiszteknek viszonylag könnyen szerezhetett fedezetet a fejük fölé, ám a legénység tízezreit hirtelenében nemigen tudta elhelyezni. A kijelölt táborok ideiglenes, majd állandóbb barakkjainak többségét magukkal a foglyokkal építették föl. Az 1915-ös tavasztól pedig élelmiszerellátásukban is számoltak a velük műveltetett földeknek, a táborok állattartó telepeinek a termékeivel.

Részben a hadifoglyokéval próbálták pótolni a frontra küldött magyar százazrek kiesett munkaerőjét is. A belügyminiszter már 1914 novemberében elrendelte, hogy különféle vállalkozások a munkáshiány miatt foglyokat „bérelhetnek”. Igaz, eleinte csak legalább kétszázaz csoportokat,

százanként tíz ór és egy altiszt felügyeletével. Később már nem ragaszkodtak ehhez a létszámhoz. A foglyok munkába állítása ugyanis számukra újabb haszonnal járt. A „bérbe adottak” élelemmel, valamilyen lakással, részben pedig ruhával való ellátása már nem a hadvezetést, hanem a munkaadót terhelte. És kevésbé halmozódtak fel a táborba zártság kényszerű tétlensége miatt különben gyakran erőszakoskodásba, lázadásba torkolló feszültségek.

Legtöbbjüket a mezőgazdaságban foglalkoztatták. De a fővárosban is volt olyan pillanat, amikor a nagyiparban hatezernél többen, a kisiparban pedig majdnem félezeren dolgoztak, általában az eredeti szakmájukban vagy ahhoz közel álló területen. A hadvezetés és az állam pedig közmunkafeladatokat végeztetett velük. A foglyok a munkájukért a nemzetközi egyezmények szerinti – az azonos munkát végző „szabadokéval” megegyező – bért kaptak. Igaz, ebből levonták az ellátásuk, valamint az őket őrzők élelmezési költségeit, hogy aztán a megmaradt filléreket a háború után, fogságuk végeztével egy összegben kapják meg. Ezeket a pénzügyeket a kincstár, a hadvezetés és a vállalkozók közötti bonyolult egyeztetésekkel rendezték. És ha pénzről volt szó, akkurátusan ügyeltek minden fillérre. Ékes példája ennek egy 1919. szeptember 20-án kelt levél. Küldője a „Törley József és Tsa. pezsgőgyárosok, cs. és kir. udvari szállítók, ő cs. és kir. fensége József főherceg udvari szállítói” cég, címzettje a IV. kerületi Állampénztár: „A háború folyamán orosz foglyok ellenében 1916. évi június 8-án 300 kor., valamint 1917. évi december 1-jén ismét 300 kor. óvadékokat helyeztünk letétbe. – Miután nevezett orosz foglyok gyárunkból már eltávoztak: kérjük, hogy ezen 600 kor. összeget a Hazai Bank r.t.-nél vezetett folyószámlánk javára átutalni szíveskedjenek.”

Egy nullával kevesebb

Budapesten a legtöbb fogoly a környező hegyek vizét levezetni hivatott fagyújtócsatorna építésén fáradozott a Villányi úton. A Városi Szemle 1916. január-februári számának összesítője szerint a főváros 1914 második felétől 1 millió 300 ezer koronát szánt erre – ennél többet csak a Gyáli úti Zita-kórházra és a Szent János kórház elme- és tüdőbeteg osztályára fordítottak.

A mai XVI. kerületben – a HÉV Nagycéce-megállója melletti területen – is nagyobb létszámú csoport dolgozott. Az ottani „hadifogolyiparos tábor” terveiről a Rákóczi Vidéke című hetilap (1915. október 10.) ezt írta: „30000 ember számára épül. Lesz a tábor

Síncipelés (1915)

Orosz-tatár fogoly gyermekjátékot készít a Keleti Akadémián (1916)

épületei közt megfigyelő kórház, műtő, szövődés cipézmunkatermek, hatalmas fürdők, kantinek, tisztai lakások és őrségi figyelőtornyok.”

Ezekből a tervek közül nem minden valósult meg. A későbbiekben másoktól is emlegett, sőt a Magyar Nagylexikonban is így szereplő harmincezres befogadóképesség pedig az újságíró tévedése (vagy sajtóhiba). Széman Richárd, a XVI. kerületi Kertvárosi Helytörténeti Gyűjtemény munkatársa szerint a lapban a számot egy nullával elírták. És bemutatja a barakk-tábor térképvázlatát. Az azon látható építmények csak legföljebb háromezer, nem pedig tízszer annyi fogoly befogadására lehettek elégségesek. Ugyanezt állítja Sashalom története című könyvében Lantos Antal, hozzátéve, hogy a harmincezres szám előfordult egy miniszteri utasításban: olyképpen, hogy az építendő táborokban a létszám 3000-tól 30000-ig terjedhet – de ebből nem következik a hitelap állítása.

A Rákos Vidéke később (1916. május 21.) a budapesti ipartestületek érdeklődő vezetőinek látogatásáról szóló tudósításában már hitelesebb képet rajzol az ottani életről: „A telep nagyméretű ipari műhelyekből áll, amelyekben kézzel és géperővel egyaránt dolgozhatnak az iparosok. Úznek ott mindenféle mesterséget. Legtöbb a cipész és szabó, de van lakatos, asztalos, szűgyártó, kovács meg hangszerkészítő is. A műhelyek az iparosmesterek rendelkezésére állnak, ha fogoly munkaerővel akarnak dolgozni. Egy fogolyért naponta 2 korona 15 fillért kell fizetni, ebben minden költség benne van: a fogoly ellátása, az üzemeltetés, a műhelyhasználat, minden. A mester jelentkezik a parancsnokságnál, és kér bizonyos számú foglyot például asztalosmunkára. A megfelelő szakértelemmel bíró foglyokat rendelkezésére bocsátják, és a saját anyagából a telepen elkészíthetethi elvállalt munkáját.”

Számos kisebb munkáról csak morzsányi dokumentumokat ismerünk. Dolgoztak foglyok – hétfőtől szombatig napi 12 órában, kétórányi étkezési szünettel – egyekben kívül a már említett Törley József és Tsa. pezsgógyárnak, a IV. Károly 1916 végi koronázására felkészülő Mátyás-templomnál, a Globus Nyomdában, az 1918-re befejezett Gellért fürdő építésén vagy akár egy aprócska borbélyműhelyben. Ez utóbbiról Székely Gyulának a Képek a szibériai hadifoglyok életéből című 1929-es kötetében olvashatjuk: „Egy borbélyné özvegyen s egy borbélyiüzlettel maradt a háború folyamán. Az üzlet vezetésére egy orosz foglyot vett ki, természetesen akinek a polgári foglalkozása fodrász volt. A dolog vége szerelem s házasság lett.” (A továbbiakban a szerző leírta, hogy a háború végén Oroszországban, Nyikolszkban telepedtek le, ám ott a fiatalabb férj elhagyta a feleségét. Hogy mi lett az asszony további sorsa, arról Székely nem számolt be – vagy nem is tudott róla.) Másfajta kapcsolatok szövődtek az említett Globus Nyomdában. Az ott dolgozó foglyok ólombetűket csempésztek ki, hogy velük a Galilei Kör tagjai háborúellenes röplapokat nyomtathassanak.

Nem lehettek versenytársak

A foglyok és a magyar lakosság közötti viszony egyebekben sem volt rossz. Igaz, a későbbi háborúhoz képest e tekintetben az egész világ „sportszerűbbnek” bizonyult. A Népszava (1914. szeptember 1.) így summázta a belügyminiszter e tárgyban intését: „Mindaddig, amíg egyjéni magatartásukkal az ellenkezőjére nem szolgáltattak okot, nem ellenségeknek vagy éppen büntetetteknek, hanem inkább szánalomra méltónak kell őket tekinteni.” Sokan gondolkodtak hasonlóképpen, a fővároson áthaladó foglyokat a pályaudvarokon ezért kínálták cigarettával, édesség-

gel. A Vasárnapi Ujság (1914. 38. szám) is az emberséget, a megértést hangsúlyozta, legföljebb azért berzenkedett, hogy egyesek bántó mohósággal alkudoztak a muszka katonák harcterről hozott apró tárgyaira, „ringóbingóira”. Óbudai jelenetet idézett a Népszava (1915. augusztus 12.): „Szekéren hoztak két beteg orosz hadifoglyot... A nép körülfogta a szekeret. Egy töpörödött banya vadul rikácsolt: »Kötelet a disznó zsványoknak!« De a tömeg keményen lehurrogta. Egy asszony azt mondta: »A mi fiaink is lehetnek ilyen sorban, és áldott legyen az, aki egy jó szót mond nekik.« Azután elkezdtek dugdosni a foglyokat cigarettával, pénzzel. Szegény kis dohánygyári lányok tíz- és húszfilléreseket adtak nekik. Egy horpadt mellű, kormos képű öreg munkásember beszaladt a korcsmába, és mindenkinek három deci spriccert hozott.”

Helyi feszültségek elsősorban abból adódhattak, hogy bár összességében nagy volt a munkaerőhiány, a háború miatt bezárni kényszerülő vállalkozások itthon maradtjait – elsősorban a nagyobb városokban – munkanélküliség fenyegethette. Ezzel a veszéllyel azonban számoltak az illetékesek. Bartha József tartalékos főhadnagy 1916. május 10-én a hadifogolyügy egészét elemző – később nyomtatásban is megjelent – előadásában leszögezte: „A hadvezetőség gondosan kerüli, hogy a hazai munkapiacnak a hadifoglyok személyében versenytársakat teremtsen vagy egyes iparvállalatoknak jogosulatlan eszközöket adjon a kezébe versenytársaikkal szemben.”

Ugyanebben az előadásában Bartha – annak ellenére, hogy az oroszok munkájának hatékonysága csupán fele vagy kétharmada volt a megszokottnak – évi 300 millió koronára becsülte az általuk megtermelt értéket. Másképpen: kényszerű „itt tartásuk” ennyivel került kevesebbe az országnak. ●

Bagolyröpte Pest felett

Buza Péter

Szendrey Júlia 1866-ban

A szabadkőművesség, a tudás, a halál éji madara kering s száll le egy réges-régi házra, amelynek alapjai kétszáz éve s ma is állnak, átfogva a Képipó s a Bástya utca között nyújtózó telek hosszát. Kötetem szereplői e hosszú korszaknak nagyjából a közepén kerültek változóan szoros kapcsolatba a hajdani Pest híres Hét Bagoly házával. *Szendrey Júlia* s atyja, *Ignác*. Második férje, a tudós *Horvát Árpád*. Közös gyermekeik közül *Attila*, ifjabb *Árpád* s *Ilona*. Aztán *Ilona* lánya s annak fia, *Szendrey Júlia* ivadékai.

A Nagy Budapest Törzsasztal gondozásában s a Budapesti Városvédő Egyesület kiadásában az NKA és az Országos Széchényi Könyvtár támogatásával megjelenő BUDAPEST KÖNYVEK sorozat tizedik, egyben záróköteté Szendrey Júlia s – ükunokájával, *Mambrini Daisy*vel bezárólag – öt nemzedéknyi leszármazottjának sorsát tárja az olvasó elé. *Petőfi* özvegye második házasságának véglegessé váló csődje, az 1850-es évek közepe a történelem origója, amelyekből a grafikon mindvégig lefelé tart, hogy kiszámíthatóan elérkezzen újra

a nulla pontjához. Kutatásaim során számtalan soha nem látott – és csak a családban ismert – dokumentumot találtam meg, s rendeztem könyvvé, együtt az ismert tényekkel. A kötet második felében – ahogy ez már szokás a sorozatban – publikálatlan szövegeket adok közre: a Horvát fiúknak, *Attilának* és *Árpádnak* édesanyjukkal s atyjukkal folytatott levelezését, üzenetváltását. Ezeket akkor vetették papírra, amikor *Júlia* örökre elköltözött *Horvát*tól, aki maga sem élt-lakott együtt a fiaival – csak éjszaka és vasárnap meg az ünnepeken.

Értékes korrajz egy 19. század közepén élő polgárcsalád mindennapjairól. Akik persze nem is akárhány. Az alábbiakban ezekből az üzenőfüzetekből adunk közre néhány – valóban csak néhány – bejegyzést.

Az első ide válogatott sorokat az apa 1867. november 17-én írta be a füzetbe. *Júlia* akkor már hónapok óta külön élt a családtól nyolcéves kislányával, *Ilonával* a *Zerge* (*Horánszky*) utcában. 1868. augusztus 12-i az ide szerkesztett utolsó. Szűk egy hónap volt még hátra édesanyjuk haláláig. (A szöveget az eredeti íráshibákkal adom közre itt és a kötetben is.)

Nov. 17.

Édes gyermekeim! Mily rendetlenek vagytok! A szobátok kulcsát félóra óta keresem, s kénytelen vagyok egyiketektől álomból fölvernem! A tejesasszonyt okvetlenül fizessétek ki, Árpád nyolcfélkor fűtsön nálam, s Baranovicsné nyolc után keltsen föl. – A templomból hazajövet vegyetek 2 ft fölívágott cukrot 1 font polonia vagy gázgyertyát, s ha lehet két pogácsát, ide tesztek 2 ftot.

A vacsorátok a pohárszékben van (a kis szekrényben), ugyszintén a kenyér is, a kisebbik darab az enyém, a mit belőle Baranovicsnének szántam az a konyhában van az asztalon. Lefekvés előtt csináljatok kis máglyát a kályhátokban, vacsorámat fölmelegíthessem, de el ne mulassátok elég forgácsot helyezni alája. Isten veletek édeseim!

Nov. 29.

Kedves gyermekeim! Mondjátok meg a tejesasszonynak, hogy a mit tegnap hozott, az nem volt tejsűrű, hanem csak közönséges tej (amilyennek itcéje nem 20 hanem csak 10 krajcár szokott lenni). Mondjátok meg neki, hogy ha jobbat nem bir vagy nem akar hozni, akkor december 1-jétől kezdve ne is hozzon többet, s ez esetben (csak is ebben) rendeljen B-né a másik tejesasszonynál tüstént egy nagymeselyt hol-

Ifjabb Horvát Árpád húszévesen

Horvát Ilona, édesanyja halálakor

napra, ti. vasárnapra, különben hoppon maradunk. Máskor ne a gyertyát, hanem a lámpát gyűjtsátok meg a konyhában! A Mókuska megint a zsebében felejtette a szobakulcsot – ez nincs rendén! Isten veletek!

Dec. 7.

Kedveseim! Itt van egy forint, ebből vegyetek Topicsnál 2 ft cukrot (fölvágvva), aztán két pogácsát és két tortlettet, végre 5-10 krajcár ára finom só. Vigyázzatok magatokra! Nagyon vigyázzatok! Balsejtelmem van, hogy valami baj ér titeket! Adja isten, hogy csak képzelődjem, de nagyon nyugtalan vagyok miattatok, mert tapasztalatból tudom, hogy a baj mindig csoportosan jó (az edényt vitessétek hátra) Isten veletek édes gyermekeim!

1868. január 1.

E pillanatban lépünk az újévbe, első gondolatom Ti vagytok kedves gyermekeim mind a hárman, az én apai áldásom kíséren benneteket egész életetekén át Kedves jó gyermekeim! Legyetek mindig becsületes és munkás emberek – és mindenek fölött tántoríthatatlan hívei ügyünknek. Szeresetek engem, miként én titeket határtalan szeretettel, és véssétek mélyen szívetekbe apai tanácsaimat. Isten áldjon meg Kedveseim, és adjon szegény édes anyátoknak jobb egészséget.

Febr. 3.

Kedves Apa! A mama már jobban van kisére, eleinte fölnt volt, de később lefeküdt.

Panaszkodott elhagyatottságáról és hogy senki nincs a pártját foghatná a cselédek gorombaságai ellen, stb. (T. ott volt) Ilonka Gyulayéknál volt. A szemem nekem is fáj, úgy látszik hogy árpám lesz – hát kedves jó apa szeme hogy van? Legyen oly jó édes apa és írja meg, mert igen szeretnénk tudni. Jó éjszakát kívánunk.

Máj. 26.

Kedves Apa! A mama rendes állapotban van, az eddigi ápolóné ma elmenvén egy másikat fogadott, de ki oly gorombán viselte magát, hogy még ma elküldte. Ilonkával az ősz utcában találkoztunk a kisasszony kíséretében, kalapot mentek vásárolni. A szíjnak igen örült, köszöni édes apának s kezeit csókolja. Fogadja el tőlünk édes apa e pár szem cseresznyét, mamától kaptuk. Zoltán egy alázatos levelet írt nagytatának, hogy szerezzenek neki bármely csekély állást, fel fog jöni Pestre, a színészséggel felhagy. Kezeit százszor csókolva s jó éjt kívánva szerető fia Attila.

Gyertyát vettünk 52 kr, a tegnapi cukor 34 kr = 86 kr, visszajön 14 és a tegnapi tejből kr 15.

Jun. 11.

Kedveseim! Itt van egy forint, ebből vegyetek 1 ft légszesz-gyertyát, ½ ft fölvágot cukrot, 5 krajcár ára só, és végre Obermeiertől Ilonka számára egy darab eper-tortát és még egy darab tortát (de másfélét csakhogy friss legyen!). Hazajövet nézzétek meg mind a két circus hirdetményét,

s tudjátok meg, hány órákor kezdődnek az előadások és hol válthatók jegyek. B-né csak hét után keltsen föl.

868. Jún. 15.

Kedves Apa!

Szegény mamának nagy fájdalmai voltak, de később jobban lett. Wallával határozottan fel akar hagyni és más orvoshoz folyamodni, és azt mondta, hogy más orvosok csak azért nem akarják őt elvállalni mert Wallát nem merik megsérteni, hogy Walla semmit sem gondol vele, hogy valamely más fiatal orvoshoz akarna folyamodni, és ezt meg is mondta a nagytatának, ki ott volt. Mondta szegény, hogy mily borzasztó reá nézve látni e napról naprai feloszlást. Hogy csak azért szeretne élni, hogy minket boldognak és egészségesnek lásson. Nagyon szeretné, ha ott lennénk, igen jó irántunk szegény szerencsétlen Mama! – Ilonka jól van. Csókolja édes apát, holnap eljöhet. A cseresznye 11 kr volt, Árpád nem evett belőle, szegény gyereket egy kölyök a víz alá buktatta és most a fülével rosszabbul hall, különben nincs baja. Én igen erősen köhögök. Kezeit csókolva jó éjt kívánok kedves apának szerető fia Attila

NB Az előfizetések megvannak.

Jun. 15.

Édes gyermekeim! A behűtött vizemet megittátok – ami valóban nem szép tőletek, miután tudjátok mennyire epedek a friss víz után! Aztán a mosdópoharatokat csordultig tele vízzel a rakaszra tettétek a

Petőfi Zoltán az 1860-as évek közepén

Horvát Árpád 1868-ban

konyhában, én hazajövet a sötétben felborítottam, és lett aztán roppant nagy tócsa, s magamat is leöntöttem ez alkalommal, ez is a ti rendetlenségek gyümölcse. Árpád írja föl, hogy híták azt a fiút a ki őt buktatta s hányadik osztálybeli tanuló? B-né nyolcad fél előtt ne keltsen föl, mert nagyon későn fekszem le. Isten veletek!

Júl. 20.

Kedves Apa! Fürödtem a hársfa utcában mert a nyár u.ban oly sokan voltak, hogy nem kaphattam szobát. 45 kr a fürdő 10 a szappan, rendkívül elfáradtam és kimerültem a nagy utba, omnibuszra ültem volna fel, ha utam arra vitt volna. Mama jól van. Árpád nem felelt a vizsgán mert csak a gyengébbek feleltek. Mára fölszabadult már Árpád, holnap el kell vinni az 1 forintot Peturának. Mivel nekem nem jót tesz a hideg tej nem jó lenne kedves apa, ha én kávéval ihatnám? Lehetne a Hereinből 1 portiót és abból édes apával közösen ihatnánk? Ha beleegyezik édes apa úgy kérek csukrot holnapra. Kezeit csókolva jó éjt kívánok szerető fia Attila.

Jul. 24.

Kedves Apa! Talán nem is tudta, hogy nekem latin vizsgám van. Egész éjjel alig aludtam a poloskák miatt 4 et fogtam meg, reggel pedig megnézem, hát az egész úgy csupa poloska és p. tojás! Kell tincturát venni.

Aug. 12.

Kedves Apa! Mama rendes állapotban van, Ilonka jól van, igen kért, hogy tegyük az elhozás napját csütörtökre, igen könyörgött, hogy holnap vigyük el őt édes apához, én meg is ígértem neki, ha édes apa nem jönak találná írja meg, akkor tán délben elmegyünk hozzá megmondani. Nem történt semmi baj. A fülemről beszélgettünk mamával. Édes apa ceruzái között egyiket sem találok, tán édes apánál vannak? Épen most fogtam az abroszon egy poloskát. Jó éjt kívánok, kezeit csókolom. Attila

Kedveseim! Ilonkát szívesen látom. A két ceruzát keressétek meg, nálam nincsen. A reggeli sétától hazajövet menjetek be Pfeiferhez, s mondjátok meg neki vagy valamelyik tekintélyes segédjének, hogy az e cédulán levő könyveket kéretem még ma. Ha neki nincsenek meg, akkor kerestesse a többi pesti könyvtárban, én ezeket csak egy napig fogom magamnál tartani megtekintés végett azután visszaküldeném neki, s akkor megrendelheti számomra Lipcséből. A cédulát össze ne gyűrjétek. Isten veletek! ●

Bagolyröpte Pest felett
Szendrey Júlia nemzetsége

KÖNYVBEMUTATÓ

November 7-én, hétfőn 16 órakor
Petőfi Irodalmi Múzeum
Vörös-szalon
(Budapest V., Károlyi utca 16)

Az elő-, alá- és utómuzsikát
DARVAS KRISTÓF zongorista, harmonikás,
színházi zenész adja elő,
Szendrey Júlia fiainak édesanyjukkal, apjukkal folytatott levelezéséből **HIRTILING István** színművész olvas fel részleteket.

Közben licitre bocsátjuk a Nagy Budapest Törzsasztal tagjai (és Szendrey Júlia) aláírásával a kötet húsz számozott példányát.
Az árverést **Ráday Mihály** vezeti.
Akik licitálnak, megkóstolhatják **Lajsz András** kocktémester alkalmi kreációját.

Az árverésen húsz, 1-től 20-ig számozott, a Nagy Budapest Törzsasztal tagjainak aláírásával gazdagított példányt kínálunk licitre a most megjelent kötetből.
A kiadvány bevezető tanulmányát írta, a szöveggyűjteményt szerkesztette, a jegyzeteket készítette **Buza Péter**.

A kötet kiadója a Budapesti Városvédő Egyesület. Megjelenését támogatta Herminamező Polgári Köre–1990, az Országos Széchényi Könyvtár és a Nemzeti Kulturális Alap.

A kikiáltási ár egységesen 3000 Ft. A tétet ötszáz forintjával emeljük.

Zuglói mozaik

Rítóók Pál

Gyakran mondják, mondták Pest Rózsadombjának Zuglót, történelmi városrészeit. Hogy ezt a kerület aktuális önkormányzata is vallja, arra bizonyosság az elmúlt két évben lapunk hasábjain publikált néhány közlemény is, legutóbb Barta Ferenc főépítész Zugló értékei felé fordul című írása (BUDAPEST, 2016/6.). Hírt adtunk arról is, a XIV. kerület legrégebben működő civil szervezete, Herminamező Polgári Köre–1990 gondozásában készül a magánházas beépítés (nyaralók, villák, bérpaloták) korszakairól összeállított album: a Zuglói mozaik. Bevezető tanulmányának szerzőjét kértük fel, foglalja össze dióhéjban Pest Rózsadombja beépítésének történetére vonatkozó aktuális tudásunkat.

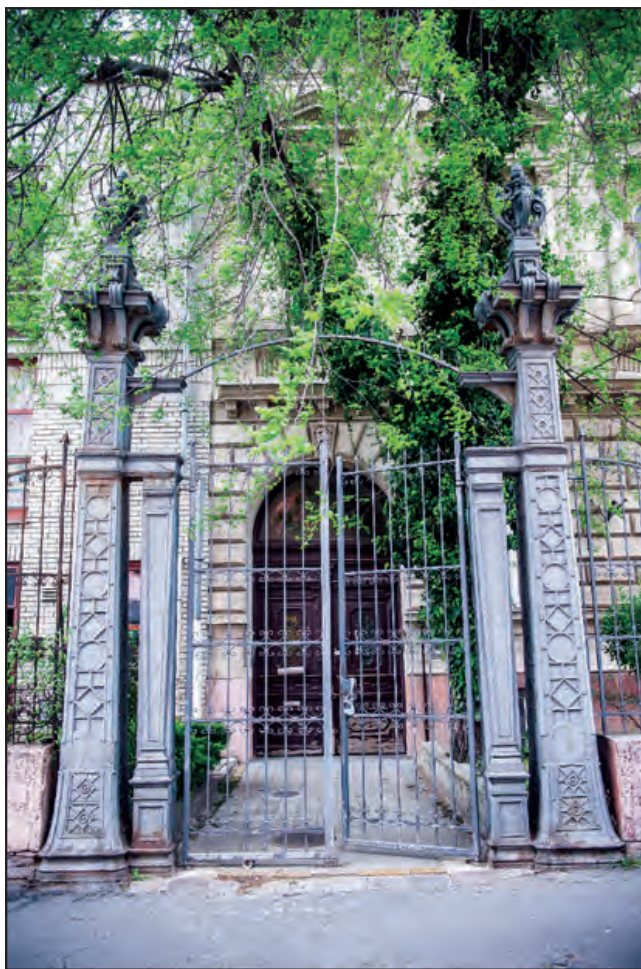
Zugló építészeti értékeit a kezdetektől 1945-ig tekintjük át. De az egyes korszakokat itt bemutató példák szándékosan nem a kerület építészettörténeti nagyágyúit (természetesen az albumban azok is szerepelnek), hanem inkább a szinte ismeretlen vagy akár főútvonalon is a nagyok árnyékában álló, ám jellegzetes épületeink.

A legkorábbiakat a Városligettől északkeletre fekvő Herminamező területén emelték a 19. század első felében. A magyarországi építészetben akkor a klasszicizmus volt a meghatározó. A korai nyaralókat később teljesen felváltották újabb épületek, így ma ezt a stílust Zuglóban csupán egy már eredetileg is középületnek szánt, tehát a válogatásból szükségszerűen kimaradt ház képviseli, a mai Bethesda Kórház Bartl-pavilonja. Tudjuk, hogy az 1840-es évek elejétől a klasszicizmussal párhuzamosan egyre erősebben jelentkezett egy olyan ízlés, amely számára a középkori épületek sejtelmessége, aszimmetriája, festőisége, a bizánci és iszlám világ egzotikuma vagy a 15. századi itáliai reneszánsz formái, esetleg ezek keveréke vált vonzó mintává. Zugló esetében ezt a stílust megint csak nem lakó-, hanem egyházi épület illusztrálja, a *Hild József* tervei szerint 1842–1856 között épült Hermina-kápolna.

A historizmus megjelenésére kell várnunk, hogy a kerület mai épületállománya reprezentatív vonulatának élő-álló magánpéldáit is megmutathassuk.

Arat a historizmus

Magyarországon a historizmus a romantikával párhuzamosan, az 1860-as évek elejétől jelentkezett. Szemlélete szerint a szükséges számú, méretű és elhelyezkedésű helyiségek halmazára köntösként adható a stílus, amely tetszés szerint cserélhető is. A 19. század második felét tekinthetjük alkalmazása jellemző időszakának, de még az 1900 utáni években is számos épületen kimutatható. Kezdetben elsősorban az itáliai reneszánsz elemét használta fel. Az 1870-es évek elejétől a lábazat súlyosságát rusztikázás hangsúlyozta, ez a fontosabb épületeknél valódi kőburkolatot jelentett. A homlokzatot erőteljes koronázó párkány zárta le, amelyet sokszor attika is magasított. Az 1880-as évektől a falazatként illetve díszítőelemként mind gyakrabban alkalma-

Gizella út 12.

zott kő, nyerstégla, terrakotta és mázas kerámia építőanyagok plasztikailag és színvilágukban is gazdagították a homlokzatokat. A városképileg kitüntetett helyeken, például főútvonalak kezdő- és végpontján vagy fontos kereszteződéseknel emelkedő épületeket az 1890-es évek elejétől egyre inkább olyan stílusokban építettek, amelyek eleve gazdagabb, figyelemfelkeltőbb díszítést tettek lehetővé. A homlokzatok részletgazdagsága, a többszörösen tagolt meredek tetők és oromzatok, a tornyok és kupolák festői és szoborszerű megjelenést kölcsönöztek az épületeknek.

Az egyre divatosabbá váló üdülőhelyeken megjelentek az Alpok vidékén jellemző helyi kő vagy téglalapzaton fa-, illetve téglával kitöltött favázis szerkezetű, azaz fachwerkes építészeti mintául vevő, úgynevezett svájci típusú nyaralók. Zuglóban legjellemzőbb mintapéldányuk ma is áll a Mexikói úton, a Földművelési Minisztérium egykori pavilonja.

A zárt sorú földszintes lakóházaknál a homlokzatokat az ablakok egyenletes egymás mellé sorolásával tagolták. A nagyobb tagozatokat igyekeztek téglából falazni és a finomabb részleteket vakolatból kialakítani. Terjedőben voltak a könnyen sokszorozható stukkódíszek. Az utcai homlokzat főhangsúlyja rendszerint a kapu, de ezt is csak visszafogott eszközökkel keretezték.

Magyarra fordítva

Az 1890-es évek közepétől a szecesszió hozott újdonságot. Az áramló, hullámzó formákról és vonalakról felismerhető stílus kedvelte a növényi motívumokat, az élénk színeket. A külföl-

Mexikói út 52/B

di hatások alatt született hazai szecessziós épületek jelentősen eltérhetnek egymástól, aszerint, hogy tervezőjük belga, német, francia vagy osztrák területről vette mintáit.

A század utolsó évtizedeiben az erősödő nemzeti azonosság-tudat az építészetben is formai fogódzókat szeretett volna találni. A kísérletezésben *Lechner Ödön* járt elől. A francia korareneszánsz hatása alatt 1890 körül létrejött épületein a mór és indiai építészeti részletformáit is alkalmazta, a sík felületek egy

Róna utca 137.

részét pedig magyar népművészeti motívumokkal töltötte ki. Lechner építészete az európai szecesszió egyik helyi változata. Törekvései számos magyar építészre hatottak.

A budapesti Műegyetemen 1905 és 1910 között végzett építészek egy csoportjára, a Fiatalokra (többek között *Györgyi Dénes*, *Kós Károly*, *Kozma Lajos*, *Jánszky Béla*, *Mende Valér*, *Zrumeckzy Dezső*) valamint *Toroczkai Wigand Edére* és *Medgyaszay Istvánra*

Kövér Lajos utca 32.

is erősen hatottak Lechner Ödön törekvései és művei. Ők azonban már a magyar parasztház, elsősorban az erdélyi kalotaszegi népi építészeti szerkezeti és formai tanulságai alapján, valamint az angol Arts and Crafts mozgalom és a finn nemzeti romantika hatására korszerű és ugyanakkor sajátosan magyar építészeti megalkotását tűzték ki célul.

Neobarokk, art deco, modern

A 20. század elején kezdett kialakulni a bérvilla alaptípusa: kert közepén szabadon álló, villa külsejű, egy-két emeletes lakóház, szintenként többnyire egy-egy nagyméretű lakással. Az előző évek művészeti újításaitól megcsömörlött társadalom nagy része építészeti-belsőépítészeti ízlésben az akkori jelenhez képest békésnek és dicsőségesnek vélt múlt, *Mária Terézia* és a francia *Lajosok* 18. százada felé fordult. Az 1920-as, sőt az 1930-as

Szabó József utca 23.

évek első felének legjellemzőbb hazai stílusa a neobarokk, amely összhangban volt a háború után számos országban jelentkező konzervatív hullámmal, másrészt megfelelt a hivatalos kulturális irányvonal igényeinek.

Ugyanezekben az évtizedekben – 1920 és 1940 között – jelentkezett az art deco stílus Budapesten és Zuglóban is. Elnevezését az 1925-ös párizsi Exposition International des Arts Décoratifs et Industriels című kiállításról kapta, de megjelenésének kezdete korábbra, az 1910-es évekre tehető. Felhasználta a geometrizáló bécsi szecesszió, a kubizmus, a futurizmus és az expresszionizmus elemeit. Egyes változataira erősen hatott az ókori keleti és ősi amerikai kultúrák építészete, de stilizálva a klasszikus hagyomány elemei is tetten érhetőek. Születésében közrejátszott az áramvonalas alakzatokkal kísérletező ipari formatervezés is. Az art deco épületeire jellemzőek a háromszög vagy körszelet alaprajzú zárterkélyek, a cikkcakk vonalú párkányok, oromzatok, erkélykorlátok és ablakrácsok. A homlokzattagolás a sík fal-

Laky Adolf utca 3.

felületek és a többnyire élesen metszett, de igen lapos, stilizált növényi vagy geometrikus motívumokkal díszített tagozatok, nyíláskeretések és domborművek ellentétére épül.

Az úgynevezett modern mozgalom egyik legfontosabb elindítója a weimari iparművészeti iskola volt, amelynek vezetését az első világháború után Walter Gropius vette át. Az általa Bauhausnak (építő ház vagy az építés háza) nevezett mozgalom az iparművészet és az építészet terén a sorozatgyártásra, az ipari formatervezésre helyezte a hangsúlyt.

Le Corbusier, a stílus Franciaországban alkotó apostola korai munkásságában három vonulat jelentkezett. A tömeges lakásépítés, az új elveken alapuló várostervezés és az ideális villa vagy magánlakóház problémái foglalkoztatták. Az 1929-1933-as gazdasági válság alatt a modernizmus hivatalos állami, sőt egyházi körökben is először elfogadottá, majd az azt követő fellendülés idején támogatóvá vált. Az 1930-as évek második felében ezzel párhuzamosan a kezdetben szigorú elveket hirdető és eleinte kevés megépült házat felmutató hazai modernizmus megszelídült:

Edison utca 10.

a házak anyaghasználatukban és kialakításukban idomultak a hazai éghajlathoz és környezetükhöz, tömegformálásuk oldottabb lett, és gyakran magas tetővel épültek.

Ezeknek a lakóházaknak a homlokzatai egyszerűek, vakoltak, esetleg kőlapokkal burkoltak, az ablakok általában keretezetlenek, gyakran tolóablakok. Jellemző motívum a körablak és a csőkorlátos erkély.

Mexikói út 43.

Az art deco és a modernizmus megtorpanásokkal tarkított hazai története is párhuzamos folyamatokat rajzol, egymással is kölcsönhatásba kerültek. Emellett mindkettő egyéb vonulatokkal, így a historizálás válfajaival és a nemzeti törekvésekkel is érintkezett. A többszörös egymásra hatás miatt a két világháború közötti villák és lakóházak többségét ritkán lehet egyértelműen egyetlen stílus körébe sorolni.

Ennek az összetett jelenségnek is gazdag példatárát találjuk mind a mai napig Zugló hangulatos utcáin. ●

VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB

Térey János

A forradalmat bukni látni

Kovács András Ferencnek, régi barátsággal

A forradalmat bukni látni,
S ifjú eszmét avulni: bármi,
Bármi elviselhetőbb.

...S mert fájdalunk nem csil-
lapult,
Akarták, marjon még sokkalta
jobban:
A Nagyhalál Napjára megbe-
szélték
Egy pesti villámrandevút
A barátnők majdnem titokban
Egy fölrobbantandó színház elé.

A forradalmat bukni látni
Jobb testközelből: a világi
Vérfürdő kibírhatóbb.

Mint nagylányoknak, bérlé-
tük volt
A színház aranykarzatára.
Szísszent a szentencia: „János,
Nekem szükségem volna pénz-
re.”

Figyeltek itt Walpurgis-éjjelt,
Tartuffé-öt, Vihart, szocreált;
És lassanként zuhlott a szentély
Szelíd forgalmi akadályá:
„Kibírjuk-e, hogy az aranykor
Színháza földdel lesz egyenlő?”

A forradalmat elviselni
Könnyebb, mint hőseit terelni
Harc után értelmes célok felé.

Mint egyetemista barátnők,
Ide szervezték randevúkat
A legendás Óra-sarokhoz
– Mindenkinnek van Óra-sarka
Rutinnal óvott életében –
És itt lesték a lenti zsöllyét
Házasságukról álmodozva
Túl szépen? túl reálisan?
(Csak egyikőjük lesz majd bol-
dog...)
S '56-ban sebet kötöztek
A környék csomópontjain.

Olyan volt ez a régi színház,
Mint büszke szekta temploma,
Mely csipkésebb és patinásabb
A kívánt csipke-optimumnál;
Egy törzs szentélye, mely kihalt.
„A bűne az, hogy rossz helyen van,
Porlékony föld lappang alatta,
És rozsdás minden gépezet...”
Ezért kapóra jön a metró,
Amely pincéit átrobgója.

A forradalmat bukni látni,
S a hamvas bőrt fakulni: bármi,
Akármilyen elviselhetőbb.

Rázkódó háttal, feketén,
A korlátot támasztva álltak
Későbbi anyám és keresztanyám,
Megfosztva aranykarzatuktól,
A falon lépcsőlenyomatokat
Bámulva kerek, vizes szemmel.

CSAK AZ A SZÉP, ZÖLD
GYEP... KÖZPARK,
KÖZTUDAT, KÖZÉRZET

Csontó Sándor

Mi, városiakok csak az utóbbi években döbbszünk rá igazán, nyenyire fontosak a bennünket körülvevő zöldfelületek, terek, közparkok és ligetek. Most, amikor kézzelfoghatóan csökken a számuk, mert a térkövezett tereken lerakott dézsás növények, a tenyérnyi pázsit és a rövidre nyírt bukszusok szépek ugyan, de nem pótolhatják a kivágt, több évtizedes, lombos fák tömegét. Laikusként pedig kevéssé ismertük el és fel a tájépítésszek komplex és alkotó tevékenységének fontosságát.

Többek között ezekre is rávilágít Budapest Főváros Levéltárának közelmúltban magyarul és angol nyelven is megjelent kiadványa a főváros közparképítészetének történetéről. Csepely-Knorr Luca PhD, tájépítész és művészettörténész – a Manchester School of Architecture tanára – érdekesítő munkában mutatja be, hogyan vált a kiegyezés kori „szürke” Pest-Budából a 20. század elejére európai színvonalú, zöld főváros. Tollából hiánypótló szakmatörténeti és olvasható kötet született, amely kellő részletességgel és pontossággal dolgozza fel a tárgyalt korszak kertkultúráját. A könyv fontos és hasznos lehet mindazoknak, akiket érdekelnek a városi zöldfelületek, azoknak meg pláne, akik majd a jövőjét formálják. (A szerző diplomamunkájával korábban elnyerte a Magyar Építész Kamara és az Urbanisztikai Társaság Diplomáját is.)

A ROVATOT SZERKESZTI: KIRSCHNER PÉTER

A BUDAPEST folyóirat lapszámai és a BUDAPEST PLUSZ füzetek az alábbi helyeken vásárolhatók meg

- **Kiadónkban** (Summa Artium Nonprofit Kft., 1054 Budapest, Honvéd utca 3., V. emelet 13. T/F: +36-1 318-3938) munkanapokon 9–16 óra között
- **az Írók Könyvesboltjában** (Budapest, VI., Andrássy út 45.)
- **a FUGA Budapesti Építészeti Központban** (Budapest, V., Petőfi Sándor utca 5.)
- **a Budapest Antikváriumban** (Budapest, IX., Üllői út 11-13.)
- **a Litea Könyvesbolt és teázóban** (Budapest, I., Hess András tér 4.)

A városi parkok kezdetei Magyarországon a 18. századra nyúlnak vissza, így a társadalmilag és szellemileg pezsgő reformkorban már népszerű és figyelemre méltó zöldterületek – Városmajor, Orczy kert, a Vár környéke, Margitsziget, Városerdő – jöttek létre. Igaz, ekkor hangzott el József nádor elhíresült mondása – „a fák nem valók a városba” –, viszont *Széchenyi István*nak az Újépület melletti terület beültetésére irányuló kezdeményezése (Pesti Sétatér Társaság) már reménykeltő kísérletnek bizonyult. A dualizmus korában fellendült városépítési és -szépítési láz a századfordulón érte el csúcspontját, ami összefüggött a masszív városi-polgári társadalom létrejöttével. Érthető módon megnőtt az igény a közterek és a zöldfelületek iránt, s ehhez megvolt a közösségi akarat és a megfelelő tudású intézményi háttér, amely lehetővé tette a városi parkok nagyszámú megvalósítását. „*Ezzel párhuzamosan jelentkezett az a törekvés, hogy a település jellegzetességének megőrzéséhez szükséges épületek a környezetükből kiemelve, újonnan kialakított városi térben jelenjenek meg, fókuszpontként szolgáljanak, és emlékművekké váljanak*”. Természetesen a térhasználati változások hatására határozottabbá váltak a funkcionális és formai kialakításukra vonatkozó elvárások is. Budapesten 1894-ben létrejött az egyesített Fővárosi Kertészet, amelynek figyelme és hatásköre már az özszevárosi szintű fejlesztésekre is kiterjedt. (Előzménye *Entz Ferenc* 1853-ban alapított magániskolája, a Haszonkertészeket Képző Gyakorlati Tanintézet volt.) A fenntartott és gondosan ápoltságok, ligetek és sétányok a civilizációs szint emelkedését is jelentették. Kiszöndültek a rakpartok, a korzó, a hídfők, virágágyások „lepték el” a felszámolt korábbi piactereket, grundokat, befásították a Gellértheget is.

Csepely-Knorr az egykori tervlapokat, kertművészeti munkákat és feljegyzéseket felhasználva mutatja be *Nebbien Heinrichet*, *Fuchs Emilt*, *Ilsemann Keresztélyt*, *Palóczy Antalt*, idősebb és ifjabb *Pecz Ármint*, *Ráde Károlyt*, a korszak legnevesebb „tájépítészeit”, akik jelentős szerepet játszottak a fővárosi kertészet világszínvonalra emelésében. A szerző elismerésre méltó tárgyi tudással és gördülékenyen vezeti az olvasót a tudományosság ösvényein a budapesti közparkok kialakulásának izgalmas leírásáig.

Angol, francia, német előképeket felsorakoztatva európai kontextusba helyezi a pest-budai zöldfelületi létesítményeket. Rámutat arra, hogyan hatottak a nemzetközi újítások és fejlesztések a hazai szakmafejlődésre, mennyire tartottuk a lépést más városokkal. Megelevenednek a könyv hasábjain grandiózus és rég elfeledett munkák: a Városligetet a Népligettel összekötő zöldgyűrű koncepciója; a *Reitter Ferenc* féle nagykorúti hajózácsatorna; a Gellérthegyi futurisztikus Nemzeti Pantheon (lásd *Kolbenheyer* és *Medgyaszay* terveit).

A kiadványban több mint 200 szenzációs képi illusztráció és rajzos tervanyag szerepel. Ezek kiválogatásában és a kötet szerkesztésében *Csáki Tamás*, a BFL levéltáros munkatársa volt Csepely-Knorr Luca segítségével. Az album formátumú kötet végén közel 400 darab széljegyzet, négy oldalnyi forrásjegyzék, valamint életrajzi kislexikonnal kiegészített névmutató ad további tájékozódást. A remek tervezésért *Alapfy Lászlót* és *Szentmiklóssy Tamást* illeti köszönet.

A településmegújítások és átépítések napjainkban is magukkal hozzák a közparképítészet és a tájépítészet szükségszerű és szer-teagázó változását, nem kevés szakmai, (politikai) és társadalmi vitától kísérvé. Ez a mű remélhetően nagyban hozzájárul ahhoz, hogy megbecsüljük, fenntartsuk és fejlesszük, vagy legalább tudatosan nem romboljuk azt, amit elődeink ránk hagytak. ●

Csepely-Knorr Luca: Budapest közparképítészetének története a kiegyezés-től az első világháborúig. Budapest Főváros Levéltára, 2016. 160 o. Ára: 3900 Ft

KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ

**DEMETER ZSUZSANNA –
STEMLERNÉ BALOG ILONA:
MÜLLNER JÁNOS 1870–1925.
A HÁBORÚS BUDAPEST
FOTÓRIPORTERE**

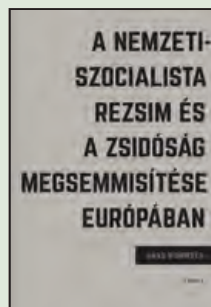

A Budapesti Történelmi Múzeum kiadványa

A mintegy háromszáz fénykép tartalmazó kötet a háborús Budapest mindennapi életét mutatja be *Müllner János* fotóriporter munkásságának tükrében. A felhasznált képek a Budapesti Történelmi Múzeum Kiscelli Múzeumának Fényképgyűjteményéből és a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtárából származnak.

A könyv a Kiscelli Múzeum shopjában kapható (1037 Bp., Kiscelli u. 108.).

Ára: 2800 Ft

**HANS MOMMSEN:
A NEMZETISZOCIALISTA
REZSIM ÉS A ZSIDÓSÁG
MEGSEMMISÍTÉSE
EURÓPÁBAN**

Corvina Kiadó

Hans Mommsen (1930–2015), az egyik legtekintélyesebb legújabb kori német történész a holokauszthoz vezető események tömör elemzését adja. Először leírja a Weimari Köztársaság alatti zsidóellenességet, valamint az antiszemitizmusnak az NSDAP szárba szökésében játszott szerepét. Bemutatja, hogy a nemzetiszocialista rezsim miként radikalizálta a zsidók üldözését egészen a teljes jogfosztásig. És felteszi a kérdést, hogy miért és milyen körülmények között mentek végbe a zsidók német társadalomból való kizárásától a megsemmisítésükhöz vezető lépések.

Ára: 3490 Ft

**FRÁTER ZOLTÁN:
MAGYAR IRODALOM
FIATALOKNAK**

Holnap Kiadó

Ez a könyv azoknak a fiataloknak szól, akik kíváncsiak arra, milyen szempontok, ötletek felhasználásával közelíthetik meg a magyar irodalom utóbbi két évszázadának kiemelkedő életműveit. A 18–19. század fordulójától a 20. század utolsó harmadáig ívelő időszak a rokokó, a klasszicizmus, a romantika, a realizmus, a modern és a kezdődő posztmodern irányzat időszakai. A könyv párbeszédese közegében klasszikusaink és modern íróink kevésbé ismert versét vagy prózarészletét bizonyos Öntöde posztolja a neten, röviden jellemezve is az egyes életműveket.

Ára: 2900 Ft

BENNE VAGYUNK A KORBAN!

A Magyar Természettudományi Múzeum születésnapja

Magyar Természettudományi Múzeum, 2016. október 29., 10 órától

A 214 éves Magyar Természettudományi Múzeum első önálló kiállítási épülete 20 éve nyitotta meg kapuit a Ludovika Akadémia egykori lovardájában. Az évfordulót látogatóinkkal együtt szeretnénk ünnepelni. Hagyományainkhoz híven nálunk az ünnepelt ad ajándékot! Kézműves foglalkozással, felfedező utakkal, gyűjteménylátogatásokkal várunk kicsiket és nagyokat.

15 órakor pedig – csakúgy, mint 20 évvel ezelőtt – a Kalácsa együttes zenél mindannyiunk örömére. A belépés ezen a napon ingyenes. ●

MKVM 50

Időszaki kiállítás

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, 2017. január 29-ig

A tárlat az 50 éves múzeum történetét ismerteti a gyűjteményeiben őrzött különlegességek segítségével. Ötven érdekes tárgyon keresztül mutatják be a múzeumhoz kötődő legfontosabb személyeket és intézményeket, valamint legsikeresebb kiállításait. A látogatók megtekinthetik többek között *Görgy Artúr* Franck kávé számláját, valamint a tizenegymillió-öt-százezredik hubertusos üveget. ●

„... A MÁSIK GÁRDONYI...”

Gárdonyi Albert (1874–1946) főlevéltáros – „a főváros és a nép levéltárosa”

Budapest Főváros Levéltára, 2016. december 20-ig

Kiállításunk a 2012 óta ötödik alkalommal útjára induló „Nyitott levéltárak” országos programsorozat keretében illeszkedik. Eredeti levéltári és nyomtatott dokumentumok felhasználásával mutatja be az egyik legjelentősebb hazai levéltáros, *Gárdonyi Albert* (1874–1946) életét és munkásságát, valamint levéltárunk történetét jellegzetes mozzanatok felvillantásával.

A sokirányú érdeklődése révén széleskörű kulturális tevékenységet kifejtő levéltáros – 1914-től főlevéltáros –, behatóan tanulmányozta a székesfőváros újkori történetét is, s a budai Vérmezőre vonatkozó kutatásai közben akadt nyomára *Martinovics* és társai földi maradványainak. ●

Midori Seiler, fotó: Maike Helbig

MIDORI SEILER VISSZATÉR!

Olasz barokk a Fesztiválzenekarral

Zeneakadémia, 2016 október 23., 15.30 és 19.45

Finom és érzékeny muzsikás, saját bevallása szerint emellett még topmenedzser is – hegedűvel. *Midori Seiler*, a japán-bajor származású világhírű művész októberben újra Budapestre érkezik, hogy együtt játsszon a Budapesti Fesztiválzenekarral a Zeneakadémián. Közös koncertjeiken a 18. század legnagyobb sztrazeneszerzői, *Antonio Vivaldi* és *Alessandro Scarlatti* műveit is megszólaltatják. Igazán féktelen és virtuóz itáliai utazásra számíthatunk egy olyan világba, ahol még mélyen hisznek a zene boldogító hatásában. A hangversenyen hallhatjuk énekelni a 31 éves kontratenort, *Terry*

Weyt, aki már kisfiúként hírességnek számított, hiszen a Bécsi fiúkórusnak (Wiener Sängerknaben) volt a soprán szólólistája. Az élményt a színpadon megleveledő barokk gesztusok, a korhű hangszerek és kosztümök teszik még valóságosabbá. ●

INGYEN ELVIHETŐ RÉGI LAPSZÁMOK!

A Budapest folyóirat 2010–2013. évi évfolyamaiból vannak megmaradt lapszámaink.

A lapok átvehetők a készlet erejéig a kiadóban (Summa Artium, 1054 Budapest, Honvéd utca 3.) hétköznapokon 9 és 16 óra között.

Amennyiben konkrétan keres bizonyos lapszámokat, kérem, vegye fel a kapcsolatot a kiadóval telefonon:

06 1 318 3938, hogy ellenőrizzük, a keresett szám megvan-e.

A lapokat postázni - a postaköltségekre való tekintettel - sajnos nem áll módunkban.

A JÁTÉK JOBB A SZÖVEGNÉL

Zapfe László

Gyakran érezzük úgy, hogy egy előadás jobb a darabnál. Bár ha elfogadjuk, hogy egy színpadi szöveg annyit ér, amennyit ki lehet hozni belőle, akkor ennek az érzésnek nincs semmi alapja. És mégis... Itt van például a Rózsavölgyi Szalon új bemutatója, *Lucy Prebble* műve, a *Mellékhatás*. (A magyar cím többet mond az eredeténél, ami mindössze ennyi: *The Effect*.) Olvasva alighanem unnam, sőt valószínűleg hamar elunnam, és abba hagynám. Eljátszva feszülten figyelem. Igaz, nem a történetet, sokkal inkább a szereplőket. Pontosabban közülük kettőt, *Sodró Elizát* és *Porogi Ádámot*. És nemcsak azért, mert amióta nézem, csodálom őket. Néhány éve vannak a pályán, *Porogi Ádám* 2012-ben a Kaposvári Egyetemen, *Mohácsi János* osztályában végzett, *Sodró Eliza* ugyancsak Kaposváron tanult 2010 és 2015 között, *Réthly Attila* osztályában.

Lucy Prebble darabja nem kevesebbet, mint a személyiség mibenlétét vizsgálja. Pontosán azt, amiről *Dorn doktor* beszél *Cseho*nál, a *Sirályban*: „*Egy szivar vagy egy kupica vodka után maga már nem Pjotr Nyikolajevics, hanem Pjotr Nyikolajevics plusz még valaki...*” Szóval az emberi lét alapkérdéseinél vagyunk, ha nem is *csehovi* mélységeinkben.

A szerző egy gyógyszerkísérlet résztvevőit, hogy ne mondjam, áldozatait

állítja elének. Mert mint a végére kiderül, nemcsak a kísérleti alanyok, de az őket dresszírozó orvosnő is áldozat. A tudomány, illetve tudomány mindenhatóságába vetett vakhit áldozatai. A hívők természetesen nem ők, hanem a főorvos, aki azt gondolja, megtalálta a bölcsek követ, amikor kidolgozott egy szert a depresszió gyógyítására.

Az angol író *kaján tréfája*, hogy a kísérlet legjobban azt a szereplőt viseli meg, aki placebo-t kapott. Szóval a gyógyszerbe vetett hit hatékonyabb magánál a szernél – olvashatjuk ki az eset tömör tanulságát, ha mindenképpen ragaszkodunk hozzá, hogy legyen tanulság. De ne kezdjük a végén. Bár előtte sem nagyon történik más, mint hogy a kísérletben részt vevő férfi és nő egymásba habarodik. Ami egyébként hetekre összezárt fiatalember és korban éppen hozzá illő ifjú hölgy között talán akkor sem lenne különös eset, ha semmiféle szert nem szednének közben. A különös ezúttal az, hogy az idillt beárnyékolja a gyanú, vajon nem csak a szer teszi-e az egészet. Vajon önmaguk-e még egyáltalán?

De a szerző ennyi problémával sem éri be. A kísérletet precíz szigorral vezető orvosnőről idővel kiderül, hogy neki is megvan a maga baja. Mégpedig éppen a depresszió. Ami miatt egykori szerelme is elhagyta, aki viszont nem más, mint a tüntetően egészséges, legújabb ifjú feleségét nyűvő főorvos.

A végét nem értem egészen pontosan, azt hiszem, valahol elvesztettem a logikai fonalat. Azt látom, hogy az osztott színpad egyik felén a lány próbálja kihozni a kórházi ágyban fekvő fiatalembert a teljes feledés állapotából, mint mondja, az „*átmeneti globális amnéziából*”, a másik felén megaz orvosnő ücsörög ugyancsak betegágyon, eszelősen magába roskadva. A tanulság – mint már említettem – túlságosan is világos, csak az igazsága kétes. Nem igazán megalapozott.

Viszont kárpótolnak a színészek. Eljátsszák, ami megíratlan maradt. Jellemzik az alakokat, emberré formálják a kliséket. *Porogi Ádám* érzékeny, könnyen sebezhető, de alapjában derűs, magát könnyednek, játékosnak képzelő fiatalember, *Sodró Eliza* komolykodó, realista, az életet úgy elfogadni akaró nő, ahogyan az adja magát. Valójában mindkettőjük lelke nagyobb, mint maguk gondolnák. A szer vagy a különös összezártság, de főképp a találkozás ezt hozza ki belőlük. A sok színt, a vibrálást, az érzések gazdagságát. A professzionális-kommersz agyalmányt hitelesítik azok a gazdag lelkületű személyiségek, akiket színészi eszközökkel előállítanak. A most is finom érzékenységgel játszó *Tóth Ildikó* nem árulja el előre az orvosnő sebezhetőségét, törékenységét – ez lehet *Valló Péter* rendezői döntése is. Elfogadható, de lehetne másként is, talán sejtethető. *Lengyel Ferenc* hibátlan választás a magabiztosan férfi-as főorvos szerepére. ●

ÉTKEZÉSI ÍRÓ

A lángos, mint olyan

szöveg: Jolsvai András, fotó: Sebestyén László

A csuda tudja, miért került ez az ártatlan hungarikum annak idején a politika erőterébe, de kétségtelen, hogy odakerült. Talán az elhíresült graffiti tette, melyben az ötvenhatos események után ocsúdó falíró állampolgár azt meszelte föl egy budai gyárépület oldalára, miszerint „egy forint a forró lángos, döngöljön meg Kádár János!” Mire – a legenda szerint – egy ellenfirkáló a felszólító módú ige elé odabiggyesztett egy „ne” szócskát, amivel feje tetejéről a talpára állította az egész mondanivalót, de a prozódíának persze befellegzett. Ám mindez nem volt elég, mert jelentkezett egy újabb hozzászóló, aki inkább az első felvetéssel látszott egyetérteni, odaírt hát a ne elé egy miertet is, de ezzel aztán véget is ért az izgalmas falvita, mert jöttek a pufajkások, és elvittek mindenkit, akinek meszesvödör volt a kezében, tekintet nélkül arra, mit kívánt volna elmondani vele.

Társadalmi rendünk megszilárdult – szögezték le ekkor a hatalom birtokosai.

Úgyannyira szilárd lett, hogy az állami tulajdon mellett megjelentek, megjelenhettek mindenféle alternatív tulajdonformák

is, ott volt mindjárt a szövetkezeti szektor, egyem a szívét, és lábra kapott (mondjunk azért inkább csak lábacskát) itt-ott a maganerő, melyet Kellér Dezső műlhatatlan szavával ma is maszeknek nevezünk.

Ilyen emlékezetes maszek volt a lángossütő kisiparos. Egyáltalán nem világos ma már, miért nem a lángosgyárban készült a lángos, vagy miért nem kellett szövetkezetbe tömörülniük a lángossütőknek, miként a fodrászoknak, cipészeknek, órasoknak – annak is épp annyi értelme lett volna. Tény azonban, hogy nem kellett, és ettől a lángossütés, sőt, maga a késztermék is valahogy (maszatosan és definiálatlanul) a szabadság szimbóluma lett. Ha az ember lángost süített, önként kiállt a sorból, s valami mást csinált, mint amit megszoktunk. S így járt el az is, aki ette a lángost: eleve gyanús helyeken, pályaudvarok mellett, piacokon vagy üdülőhelyeken tehetette csak, állva vagy sétálva, azaz szabálytalanul.

Hogy a hatalom átérezte-e mindezt, ma már nehezen volna kideríthető, de azt el kell ismerni, hogy derekasan üldözte e foglalkozás űzőit. Nem múlhatott el évszak anél-

kül, hogy a bűnügyi rovatokban fel ne tűnt volna valaki, aki galádul megkárosította a lakosságot, mert fél dekával kevesebb lisztet tett a fent mondott kenyérféle tésztájába, vagy kispórolta a lángot belőle. (Maradt az os.) De az éber fogyasztóvédők – kiket akkoriban még népi ellenőröknek hívtak – lecsaptak s méltán, a gaz lángossütő pedig szedhette az irháját.

Na, ehhez képest a magyarok apraja-nagyja élt-halt a lángosért, melegebb nyári napokon háromnegyed órás sorokat kellett végigállni érte a Balaton mellett, de mit számított: lángost enni maga volt a nagybetűs ünnep. Egyforintos korában még csak sima és fokhagymás változatban létezett (utóbbi egy átláthatatlan trutymó volt valójában, kenőttollal vitte föl rá az árus), később kitört a tejfölláz, aztán a sonkaőrület, ma már van szalámis meg kecskesajtos, sőt van nutellás is bizonyos helyeken: hogy az emberiség korcsosul, azt hiszem, bizonyítékként elég lesz ennyi.

Ujpesten két lángosos volt, egy a nagy piacnál, egy a kicsinél. Mi az utóbbihoz jártunk, kizárólag kihűlt lángost árult (az volt az elve, hogy lángost el nem dob, olajat szezonon belül nem cserél), minden darab lukas volt belül, kifonnyadt belőle az anyag. Ki nem állhattam, s nem értettem, mit szeretnek ezen a felnőttek.

Aztán egyszer Aligán hozzájutottam egy frissen készült parasztlángoshoz. Azóta nagy híve vagyok. Eszem, amikor csak tehetem. Csak a gyomromnak ne szóljanak róla, ha lehet! ●

PALOTÁK POLGÁRHÁZAK TEMPLOMOK

a k ö z é p k o r b ó l

válogatás
a Budapesti Történelmi Múzeum
Középkori főosztályának
2015-ben végzett
régészeti feltárásaiból

PALACES, TOWN HOUSES, CHURCHES FROM THE MIDDLE AGES

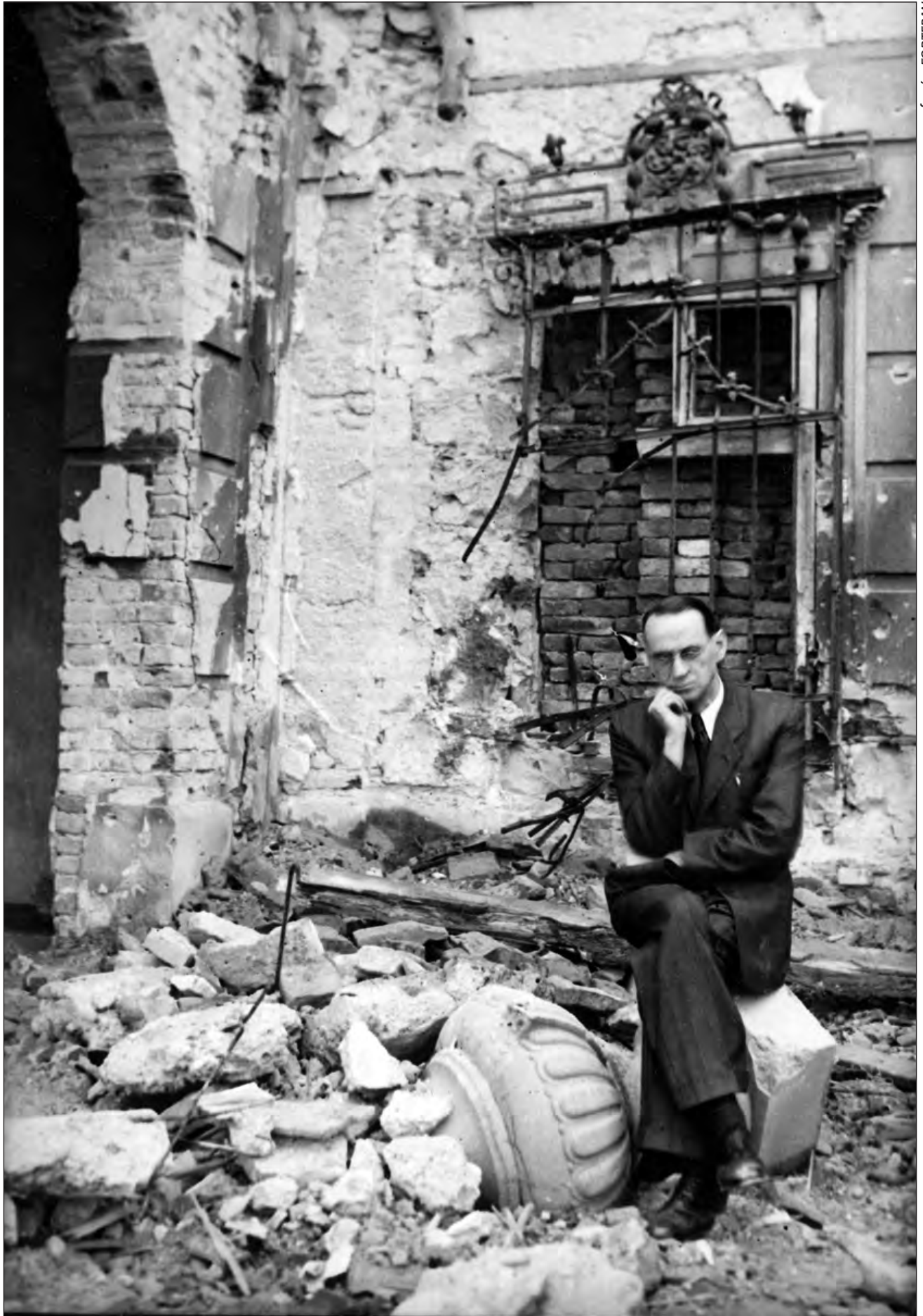
Selection from the archaeological
excavations of the Medieval Department
of the Budapest History Museum
carried out in 2015
Exhibition in the Budapest History Museum
Castle Museum

Kiállítás a Budapesti Történelmi Múzeum Vármúzeumában
2016. október 3. – 2017. január 8.

www.btm.hu

forrás: FORTEPAN

